

บทที่ 2

ปัจจัยสำคัญในการเรียกครองดินแดนคืนจากฝรั่งเศส

การเรียกครองดินแดนคืนจากฝรั่งเศสจนเกิดเป็นกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส หรือที่คนไทยรู้จักกันในชื่อว่า ตีกันอินโดจีน หรือสงครามอินโดจีน ในระหว่างปี พ.ศ. 2483 – 2484 ซึ่งจบลงด้วยชัยชนะของไทย ส่งผลให้ไทยได้ดินแดนบางส่วนคืนจากฝรั่งเศส และได้เข้าดำเนินการปกครองจนถึงปี พ.ศ. 2489 นั้น ปฏิเสธไม่ได้ว่า ความสำเร็จส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความสามารถของผู้ปกครองที่รู้จักใช้ประโยชน์จากประวัติศาสตร์ กล่าวคือ การนำความทรงจำในอดีตสมัยรัชกาลที่ 4 และ รัชกาลที่ 5 ที่สยามต้องทำสนธิสัญญายอมสละสิทธิเหนือดินแดนบางส่วนให้แก่ฝรั่งเศส ซึ่งถูกเรียกว่าเป็นการ “เสียดินแดน” จำนวน 5 ครั้ง มาใช้ประโยชน์ทางการเมือง

ถึงแม้ว่าในอดีต ผู้ปกครองสยาม¹ ได้เคยกรีธาทัพเข้าไปในลาว เขมร หรือแม้แต่การทำสงครามกับญวน ที่รู้จักกันในนาม “อานามสยามยุทธ” ก็ตาม แต่การสงครามดังกล่าวถือเป็นรูปแบบการสงครามแบบรัฐสมัยจารีตที่อาจมองได้ว่ามีกำลังรบและเทคโนโลยีในการรบที่ไม่ต่างกัน ต่างกับกรณีเหตุการณ์ ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) แม้จะมองว่าสยามสามารถป้องกันประเทศได้ แต่ในความเป็นจริงไม่อาจเทียบแสนยานุภาพด้านกำลังรบกับฝรั่งเศสที่เป็นหนึ่งในประเทศมหาอำนาจจักรวรรดินิยมได้ และหากดำเนินการสู้รบต่อไปอีกก็มีโอกาสได้รับความพ่ายแพ้และเสียหายมากกว่านี้ ต่อมาถึงแม้ว่าสยามส่งกองทัพเข้าร่วมรบกับฝ่ายพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่ 1 ก็เชื่อว่าสยามมีแสนยานุภาพที่เข้มแข็ง เพราะได้ส่งกองทัพเข้าร่วมรบในช่วงปลายของสงครามและหลังจากนั้นไม่นานเยอรมนีก็ประกาศยอมแพ้

สงครามอินโดจีนเพื่อเรียกครองดินแดนคืนจากฝรั่งเศสที่เกิดขึ้น จึงดูเหมือนว่าเป็นการกระทำที่อาจหาญมากของประเทศไทยในการต่อรองอำนาจกับฝรั่งเศส แต่เมื่อพิจารณาจากหลักฐานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างละเอียด สามารถกล่าวได้ว่าเป็นกุศโลบายทางการเมืองของผู้ปกครอง ที่ใช้ความทรงจำทางประวัติศาสตร์และบริบทในขณะนั้นเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของตนเอง ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ไทยสามารถท้าทายอำนาจกับฝรั่งเศสมี 3 ประการ คือ ประการแรก เกิดจากฝรั่งเศสได้อ่อนกำลังลงเนื่องจากการยอมสงบศึกต่อเยอรมนีในสงครามโลกครั้งที่ 2 ประการที่สอง เกิดจากแนวความคิดที่ต้องการ

¹สยามหรือประเทศสยามได้เปลี่ยนเป็นประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ. 2482 ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงเหตุการณ์ก่อนหน้านี้อาจใช้ประเทศสยาม หรือสยาม และเมื่อกล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกิดหลังจากนี้จะใช้ว่าประเทศไทย หรือไทย

รวมเผ่าไทย และประการสุดท้าย เกิดจากความมั่นคงของคณะรัฐบาลและความเข้มแข็งของกองทัพ ซึ่งเป็นผลให้ประเทศไทยสามารถดำเนินวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งดินแดนที่ประเทศไทยต้องการได้ คืบจากฝรั่งเศส รายละเอียดดังนี้

2.1 การอ่อนกำลังลงของฝรั่งเศสในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2

ปัจจัยสำคัญประการแรก ที่ทำให้การดำเนินการเรียกร้องดินแดนคืนของไทยประสบความสำเร็จ คือสภาวะการณ์ระหว่างประเทศในขณะนั้น กล่าวคือ เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดขึ้นในทวีปยุโรปตั้งแต่ต้นเดือนกันยายน 2482 การที่เยอรมนีได้ส่งกองทัพโจมตีประเทศโปแลนด์ เป็นเหตุให้อังกฤษและฝรั่งเศสประกาศสงครามกับเยอรมนี ต่อมาในเดือนพฤษภาคม 2483 เยอรมนีได้บุกฝรั่งเศส จนในที่สุดฝรั่งเศสต้องประกาศยอมแพ้ในเดือนมิถุนายน 2483² จากความอ่อนแอของฝรั่งเศสนี้เอง ทำให้ประเทศไทยสามารถดำเนินการเรียกร้องดินแดนด้านอินโดจีน ที่ประเทศไทยให้ความสำคัญว่าเป็นดินแดนเก่าของไทยแต่ถูกฝรั่งเศสแย่งชิงไปด้วยความไม่ยุติธรรมกลับคืนมาได้เป็นผลสำเร็จ

ชนวนของสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดจากวิกฤตการณ์ระหว่างเยอรมนีกับโปแลนด์ ในเรื่องชนวนโปแลนด์และเสรีนครดานซิก ในระหว่างวิกฤตการณ์นั้น เยอรมนีได้ทำสัญญาไม่รุกรานกับสหภาพโซเวียตเมื่อวันที่ 23 สิงหาคม 2482 (ค.ศ. 1939) เพื่อป้องกันสงครามจากทางสหภาพโซเวียต ต่อมาในวันที่ 1 กันยายน 2482 เยอรมนีจึงเข้าโจมตีโปแลนด์ ในวันที่ 3 กันยายน 2482 อังกฤษและฝรั่งเศสจึงประกาศสงครามกับเยอรมนี นอกจากนี้ เยอรมนียังได้วางแผนเข้ายึดครองเดนมาร์กและนอร์เวย์ เพราะดินแดนทั้งสองอยู่ห่างจากเกาะอังกฤษเพียง 300 ไมล์ เยอรมนีบุกเข้าดินแดนทั้งสอง ในวันที่ 9 เมษายน 2483 และสามารถยึดครองเดนมาร์กภายใน 24 ชั่วโมง อังกฤษและฝรั่งเศสส่งทหารไปช่วยนอร์เวย์แต่ไม่สามารถต้านทานแสนยานุภาพเยอรมนีได้ จึงต้องถอนทหารออกจากตอนกลางของนอร์เวย์ ในวันที่ 5 พฤษภาคม 2483 ส่งผลให้เนวิน แชมเบอร์แลนด์ นายกรัฐมนตรีของอังกฤษต้องลาออก และ วิลสตัน เชอร์ชิล ได้เข้ารับตำแหน่งแทนในวันที่ 11 พฤษภาคม 2483

วันที่ 12 พฤษภาคม 2483 เยอรมนีได้บุกเข้าไปในดินแดนฝรั่งเศสโดยผ่านลักเซมเบิร์ก เบลเยียม และฮอลแลนด์ ทำให้ฮอลแลนด์ต้องยอมแพ้ในวันที่ 15 พฤษภาคม 2483 และในวันที่ 17 พฤษภาคม 2483 เยอรมนีสามารถตีข้ามแนวมาจินท์ (Maginot Line) ของฝรั่งเศสได้สำเร็จ ครั้นถึง

²ดิเรก ชัยนาม, ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2 (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2513), หน้า 6-7.

วันที่ 28 พฤษภาคม 2483 เบลเยียมประกาศยอมแพ้ นับตั้งแต่วันที่ 26 พฤษภาคม 2483 ถึงวันที่ 4 มิถุนายน 2483 กองทัพอังกฤษและสัมพันธมิตรยังไม่สามารถต้านทานการโหมรุกอย่างรวดเร็วของกองทัพเยอรมนี จึงเริ่มถอยร่นจากเมืองดันเคิร์กของฝรั่งเศสกลับไปเกาะอังกฤษในวันที่ 10 มิถุนายน 2483 ซึ่งในวันเดียวกันนี้อิตาลีก็ได้ประกาศสงครามกับฝรั่งเศส

ชัยชนะของเยอรมนีในครั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากแผนยุทธศาสตร์ที่เหนือกว่าของเยอรมนี กล่าวคือ ฝรั่งเศสเป็นประเทศที่ได้รับการยอมรับว่ามีกำลังทหารเข้มแข็งที่สุดในยุโรป ในจำนวนพลเมืองชาย 20 ล้านคน เป็นทหารถึง 8 แสนคน และทหารกองหนุนที่ได้รับการฝึกแล้ว 5,500,000 คน และฝรั่งเศสยังมีป้อมแนวมาจินต์ (Maginot Line) ซึ่งเป็นพรมแดนระหว่างฝรั่งเศสกับเยอรมนี แนวรบนี้ได้ชื่อว่าแข็งแกร่งที่สุด ภายในเป็นชั้นใต้ดินถึง 6 ชั้น มีโรงทหาร คลังอาวุธ โรงไฟฟ้า และโรงพยาบาล เป็นต้น แต่เยอรมนีมิได้ทำการโจมตีด้านนี้ กลับไปโจมตีจากทางด้านเบลเยียมที่เป็นจุดอ่อนที่สุดของฝรั่งเศส ทำให้ฝรั่งเศสตั้งตัวไม่ทัน นอกจากนี้เยอรมนียังกำลังการผลิตอาวุธที่เหนือกว่า และในระหว่างนี้อิตาลีก็เข้าซ้ำเติม โดยประกาศสงครามกับฝรั่งเศสเมื่อวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2483

เยอรมนีได้ทำการรุกฝรั่งเศสอย่างหนัก จนกระทั่งวันที่ 14 มิถุนายน 2483 ก็สามารถยกพลถึงกรุงปารีสได้ โดยฝรั่งเศสไม่สามารถต่อต้านได้ เป็นเหตุให้รัฐบาลของนายเรโนต์ (Reynaud) แห่งฝรั่งเศสต้องลาออก และจอมพลฟิลิปป์ เปแตง (Phillipe Petain) เป็นนายกรัฐมนตรีแทนในวันที่ 19 มิถุนายน 2483 และจัดตั้งรัฐบาลชุดใหม่ขึ้น เพื่อเจรจาสงบศึกกับเยอรมนี และประกาศยอมแพ้ในวันที่ 17 มิถุนายน 2483 ซึ่งพิธียอมแพ้ได้กระทำกันเป็นทางการในวันที่ 22 มิถุนายน 2483 อีกสามวันต่อมา ฝรั่งเศสได้ทำสัญญาสงบศึกกับอิตาลี

รัฐบาลฝรั่งเศสภายใต้การนำของจอมพลเปแตง ได้ย้ายไปตั้งอยู่ที่เมืองวีซี (Vichy) ทางภาคใต้ของฝรั่งเศส และต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของเยอรมนี เช่น เยอรมนีบังคับให้ฝรั่งเศสใช้ค่าเสียหายต่าง ๆ ฐานทัพเรือของฝรั่งเศสและบรรดาเมืองขึ้นต่าง ๆ จะมีทหารไม่ได้ การค้าขายตลอดจนการเดินทาง และกองทัพเรือฝรั่งเศสจะต้องอยู่ในการควบคุมของเยอรมนีและอิตาลี เป็นต้น รัฐบาลฝรั่งเศสจะต้องป้องกันการจับอาวุธขึ้นต่อสู้กับเยอรมนี และต้องมอบกำลังทั้งหมดให้เยอรมนีเพื่อดำเนินการสงครามกับอังกฤษต่อไป รัฐบาลวีซีได้ให้ความร่วมมือกับเยอรมนีอย่างดี พร้อมกับตัดสัมพันธ์ทางการทูตกับอังกฤษด้วย ส่งผลให้เสถียรภาพทางการเมืองของฝรั่งเศสอ่อนแอลงอย่างมาก

เมื่อฝรั่งเศสประกาศยอมแพ้ต่อเยอรมนี ทำให้อำนาจของฝรั่งเศสในอินโดจีนลดลงด้วย ญี่ปุ่นเริ่มเข้าครอบครองอาณานิคมของฝรั่งเศสและเนเธอร์แลนด์ และในวันที่ 27 กันยายน 2483 ญี่ปุ่นได้เข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับฝ่ายอักษะ³

การขยายอำนาจของญี่ปุ่นเริ่มตั้งแต่สมัยพระเจ้าจักรพรรดิเมจิ (พ.ศ. 2410 – 2454) ญี่ปุ่นสามารถพัฒนาประเทศได้มั่นคง ทั้งทางด้านกำลังทหาร ด้านเศรษฐกิจ และการเมืองของประเทศมีเสถียรภาพมาก รวมทั้งญี่ปุ่นยังไม่ต้องถูกคุกคามจากจักรวรรดินิยมตะวันตก สามารถพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศให้เจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ต้องการวัตถุดิบมาป้อนโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น ซึ่งต้องนำมาจากแผ่นดินใหญ่ของทวีปเอเชีย ในรัชกาลนี้คณะทหารได้เริ่มมีอำนาจมากขึ้นและประสงค์ที่จะให้ญี่ปุ่นเป็นประเทศมหาอำนาจอย่างรวดเร็ว ปัจจัยดังกล่าวข้างต้นผลักดันให้ญี่ปุ่นเริ่มขยายอาณาเขตด้วยการเปิดฉากรุกรานแผ่นดินใหญ่ของเอเชีย โดยเฉพาะในประเทศจีน⁴

การขยายอำนาจของญี่ปุ่น เริ่มจากการทำสงครามกับจีนในเรื่องคาบสมุทรเกาหลีซึ่งอยู่ใต้อิทธิพลของจีนในปี พ.ศ. 2437 – 2438 สืบเนื่องจากรัสเซียต้องการเข้าไปมีอำนาจในเกาหลีทำให้ญี่ปุ่นไม่ปลอดภัย จึงได้หาทางเข้าไปมีอำนาจในเกาหลีก่อน ส่งผลให้เกิดสงครามกับจีน ในที่สุดญี่ปุ่นสามารถเข้าปกครองเกาหลีได้จนถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 นอกจากนี้ญี่ปุ่นยังมีชัยชนะในการทำสงครามกับรัสเซียในปี พ.ศ. 2447 – 2448 ทำให้ญี่ปุ่นสามารถเข้าครอบครองหมู่เกาะซัคคาลิน (Sakhalin) ซึ่งเคยเป็นของรัสเซียมาก่อน พร้อมทั้งได้ยึดครองแมนจูเรียทางภาคใต้ ชัยชนะครั้งนี้ทำให้ญี่ปุ่นก้าวขึ้นสู่การเป็นประเทศมหาอำนาจ การก้าวมาเป็นประเทศมหาอำนาจของญี่ปุ่นเป็นที่สนใจต่อชนชั้นนำของสยามในขณะนั้น และต้องการพัฒนาประเทศสยามเช่นเดียวกับญี่ปุ่น⁵

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ญี่ปุ่นถือเป็น 1 ใน 5 มหาอำนาจที่ชนะสงคราม ทำให้ญี่ปุ่นเป็นชาติที่มีอำนาจมากยิ่งขึ้นและมีดินแดนในปกครองมากขึ้น การขยายอำนาจของญี่ปุ่นในเวลาต่อมาคือการขยายอำนาจเข้ายึดครองแมนจูเรียในปี พ.ศ. 2474 และจัดตั้งรัฐบาลหุ่นแมนจูว์ขึ้น ต่อเรื่องนี้รัฐบาลจีนได้ร้องเรียนไปยังสันนิบาตชาติให้ประนามการกระทำของญี่ปุ่น ในการลงมติครั้งนี้ปรากฏว่า

³นิมิต ปถมวาลย์, “กรณีพิพาทระหว่างไทยกับอินโดจีนฝรั่งเศส พ.ศ. 2483-2484,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโททางการทูต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2519), หน้า 39 - 40.

⁴สไตล ชันติวรพงศ์, “ประเทศไทยกับปัญหาอินโดจีนของฝรั่งเศส 1837 - 1847 (พ.ศ. 2480 - พ.ศ. 2490),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 56.

⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 56 - 60.

ประเทศสยามงดออกเสียง ซึ่งได้สร้างความชื่นชมให้กับญี่ปุ่นเป็นอย่างมาก⁶ อย่างไรก็ตาม การยึดครองแมนจูเรียนี้เอง เป็นสาเหตุให้จีนต้องทำสงครามกับญี่ปุ่นในปี พ.ศ. 2480 ญี่ปุ่นสามารถยึดครองปักกิ่ง เซียงไฮ้ นานกิง ฮั่นเค้า และกวางตุ้งได้ ทำให้จีนต้องถอยร่นเข้าไปภายในและตั้งรัฐบาลที่จงกิง การรบกับจีนยังคงดำเนินต่อมาจนกระทั่งเข้าสู่สงครามมหาเอเชียบูรพา⁷

นโยบายสำคัญประการหนึ่งในการขยายอำนาจของญี่ปุ่นคือ การสถาปนา "ระเบียบใหม่แห่งมหาเอเชียบูรพา" (New Order in Great East Asia)⁸ หรือ วงศ์ไพบูลย์ร่วมกันแห่งมหาเอเชียบูรพา ซึ่งเป็นโอกาสอันดีของญี่ปุ่น เมื่อเนเธอร์แลนด์และฝรั่งเศสพ่ายแพ้สงครามแก่เยอรมนี ในเดือนพฤษภาคม และมีถุนายน พ.ศ.2483-ตามลำดับ สิ่งนี้ชี้ให้เห็นถึงการสูญเสียอำนาจของมหาอำนาจทั้งสองต่ออาณานิคมในเอเชีย จึงเปิดโอกาสให้ญี่ปุ่นสามารถขยายอำนาจของตนเข้าไปแทนที่ได้

การสร้างระเบียบใหม่แห่งมหาเอเชียบูรพาตามความคิดของญี่ปุ่น ตั้งอยู่บนสมมุติฐานที่ว่า สถานการณ์ของโลกในเวลานั้น (สงครามโลกครั้งที่ 2 ที่เกิดขึ้นในยุโรป) โลกจะแบ่งออกเป็น 4 ภาค ประกอบด้วย ภาคแรกซึ่งรวมยุโรปและแอฟริกา โดยมีมหาอำนาจบางรัฐในยุโรป (เยอรมนี) เป็นศูนย์กลาง ภาคที่ 2 รวมทวีปอเมริกาเหนือ และอเมริกาใต้ โดยมีสหรัฐอเมริกาเป็นศูนย์กลาง ภาคที่ 3 มีสหภาพโซเวียตแถบเหนือเป็นศูนย์กลาง และภาคที่ 4 คือภาคเอเชียตะวันออก รวมญี่ปุ่น แมนจูว์ จีน และเขตทะเลใต้ รวมถึงอินโดจีนของฝรั่งเศส พม่า ไทย มลายู และฟิลิปปินส์ โดยมีญี่ปุ่นเป็นศูนย์กลาง⁹

การขยายอำนาจของญี่ปุ่นตามแผนการนี้ คือ การขยายอำนาจลงทางใต้ เริ่มด้วยการขยายอำนาจเข้าสู่อินโดจีน ภายหลังจากกองทัพเยอรมนีเข้ากรุงปารีส รัฐบาลญี่ปุ่นได้ยื่นบันทึกต่อรัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศส ขอให้ปิดพรมแดนชั่วคราวระหว่างจีนกับอินโดจีน และอนุญาตให้ญี่ปุ่นส่งผู้ตรวจการไปควบคุมเพื่อให้มั่นใจว่า จีนจะไม่ได้รับการช่วยเหลือทางทหารจากฝ่ายพันธมิตร รัฐบาลจีนจึงประท้วงต่อรัฐบาลฝรั่งเศส แต่ฝรั่งเศสนิ่งเฉย ต่อมาญี่ปุ่นได้ส่งคณะทหาร โดยมีนายพลนิชิฮาระเป็นหัวหน้ามายังเมืองฮานอย เพื่อเข้าควบคุมเมืองท่าไฮฟอง ฮาเตียง เลากะ คาบอง ลังซอน และป้อมบายาร์ต รวมทั้งยังขอตั้งฐานทัพญี่ปุ่นในอินโดจีนโดยเดือนกรกฎาคม 2483 นายพลนิชิฮาระ ได้ร้องขอต่อ

⁶สมโชค สวัสดิ์ดิษฐ์, "ความสัมพันธ์ทางทหารระหว่างไทยกับญี่ปุ่นในสงครามมหาเอเชียบูรพา พ.ศ. 2484-2488," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 22 - 23.

⁷ปรีชา ศรีวาลย์, สงครามโลกครั้งที่ 1 - 2 และสงครามเกาหลี (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2530), หน้า 124 - 127.

⁸สโตโล ชันติวรวงศ์, "ประเทศไทยกับปัญหาอินโดจีนของฝรั่งเศส 1837 - 1847 (พ.ศ. 2480 - พ.ศ. 2490)," หน้า 92.

⁹เรื่องเดียวกัน.

ผู้สำเร็จราชการอินโดจีน ในวันที่ 30 สิงหาคม 2483 นายอาแซน ฮังรี เอกอัครราชทูตฝรั่งเศสที่โตเกียว และนายมัตสุโอกะรัฐมนตรีต่างประเทศญี่ปุ่น ได้ลงนามในข้อตกลงร่วมกันโดยฝรั่งเศสยอมให้ญี่ปุ่นมีเอกสิทธิ์พิเศษทางด้านเศรษฐกิจและการทหารในอินโดจีน ทั้งนี้เพื่อให้การทำสงครามกับจีนสิ้นสุดลง ต่อมามีการลงนามกันระหว่างนายพลนิชิฮาระของญี่ปุ่นและนายพลมาแตง ผู้บัญชาการทหารฝรั่งเศสในอินโดจีน ในวันที่ 4 กันยายน 2483 ยินยอมให้ญี่ปุ่นนำทหารผ่านเข้ามาในอินโดจีนได้ไม่เกิน 2 ใน 3 ส่วน คือประมาณ 25,000 คน โดยญี่ปุ่นจะเคารพสิทธิและผลประโยชน์ของฝรั่งเศสในตะวันออกไกล เฉพาะอย่างยิ่งบูรณภาพอาณาเขตของฝรั่งเศสในอินโดจีน¹⁰

จากการอ่อนกำลังลงของฝรั่งเศสจนต้องยอมให้ญี่ปุ่นส่งกำลังทหารเข้าสู่อินโดจีนนี้เอง ทำให้ประเทศไทยเฝ้ามองด้วยความสนใจ และเห็นว่าฝรั่งเศสอ่อนแอเกินกว่าที่จะปกครองดินแดนที่เคยเป็นของไทยมาก่อนได้อีกต่อไป จึงเกิดความสนใจที่จะเรียกร้องดินแดนคืนก่อนที่ญี่ปุ่นจะเข้าครอบครอง และเป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้นำไทยว่าจะสามารถดำเนินการเรียกร้องดินแดนคืนได้เป็นผลสำเร็จ ซึ่งในระหว่างที่เกิดสงครามในยุโรป ฝรั่งเศสเป็นห่วงความปลอดภัยของอาณานิคมของตน โดยเฉพาะอินโดจีน จึงเปิดการเจรจากับไทย เพื่อขอทำกติกาสัญญาไม่รุกรานต่อกันในเดือนสิงหาคม 2482¹¹ เมื่อฝรั่งเศสพ่ายแพ้ต่อเยอรมนี ทำให้ประเทศไทยใช้โอกาสนี้เริ่มต้นอีกครั้งหนึ่งในการพิจารณาเรื่องปัญหาเขตแดนระหว่างประเทศไทยและอินโดจีนของฝรั่งเศส ต่อมาความขัดแย้งเกี่ยวกับปัญหาเรื่องเขตแดนระหว่างกันก็ทวีความรุนแรงขึ้น

เรื่องเขตแดนระหว่างประเทศไทยและอินโดจีนของฝรั่งเศสนั้น เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นมานานแล้ว ผู้นำสยามพยายามขอปรับปรุงสนธิสัญญา เพื่อแก้ไขปัญหาเรื่องเขตแดนโดยให้ถือร่องน้ำลึกเป็นเขตแดน จนถึงปี พ.ศ. 2479 เมื่อสยามเคลื่อนไหวก่อปรับปรุงสนธิสัญญาเพื่อความยุติธรรมกับทุกประเทศ ฝรั่งเศสจึงมองด้วยความสนใจและเริ่มคิดถึงความต้องการเป็น "จักรวรรดินิยมสยาม" (Siam Imperialism)¹² ที่จะมาดำเนินการเรื่องปัญหาเขตแดนกับฝรั่งเศส สงครามที่เกิดขึ้นในยุโรปจึงเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อประเทศไทยโดยไม่คาดคิดมาก่อน เริ่มจากฝรั่งเศสขอเปิดการเจรจากับไทยในการทำกติกาสัญญาไม่รุกรานต่อกัน ทั้งนี้ฝรั่งเศสเห็นว่าสงครามระหว่างฝรั่งเศสและเยอรมนีจะต้องเกิดขึ้นอย่างแน่นอนและฝรั่งเศสต้องการที่จะสร้างความมั่นคงให้แก่อาณานิคมของตน¹³

¹⁰ดิเรก ชัยนาม, ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2, หน้า 33 – 35.

¹¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

¹²E. Thadeus Flood, "The 1940 Franco – Thai Border Dispute and Phibuun Sonkhram Commitment to Japan," Journal of Southeast Asian History (September, 1969): 306-307.

¹³ibid.

อ. พิบูลสงคราม ได้อธิบายการเรียกร่องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส ว่าเป็นเพราะฝรั่งเศสข่มขู่เอาดินแดนของไทยไปตั้งแต่ในอดีต และไทยได้รับความยุติธรรมเรื่องเขตแดนแม่น้ำโขง แต่จำเป็นต้องอดทนเรื่อยมา การที่ฝรั่งเศสยอมให้ญี่ปุ่นมาตั้งฐานทัพในอินโดจีน ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับความมั่นคงของไทย และเครื่องบินฝรั่งเศสยังรุกรานตามชายแดนของไทย ทำให้ไม่สามารถทนต่อไปได้จึงตอบโต้ไปบ้าง โดยกองกำลังของไทยมีขวัญและกำลังใจที่ดีกว่าทหารฝรั่งเศสในอินโดจีน เพราะมีความคิดร่วมกันที่ต้องการดินแดนที่เสียไปกลับคืนมา ขณะที่ฝรั่งเศสอ่อนแอเนื่องจากการพ่ายแพ้ในสงครามกับเยอรมนี และทหารในอินโดจีนขาดกำลังใจเนื่องจากไม่ทราบว่าจะรบเพื่ออะไร ทั้งยังขาดการสนับสนุนจากประชาชนพลเมืองในอินโดจีนด้วย¹⁴

ดังจะเห็นจากการต่อสู้ที่ป้อมบ้านสำโรงในเขตเขมร แม้ฝ่ายไทยจะได้รับความเสียหายเนื่องจากฝรั่งเศสได้เปรียบเพราะคุ้นเคยกับสภาพภูมิประเทศมากกว่าทหารไทย แต่ทหารฝ่ายฝรั่งเศสก็เตรียมหนีเช่นกัน ดังนั้นเมื่อทหารไทยถอนตัวจากการโจมตี อินโดจีนก็รีบถอยจากป้อมสำโรงทันที เมื่อนายพันโท หลวงชำนาญยุทธศาสตร์ (ผิน ชุณหะวัณ) เดินทางมาบัญชาการรบเพื่อยึดป้อมนี้อีกครั้ง จึงปรากฏว่า "ไม่มีมนุษย์เหลืออยู่แม้แต่คนเดียว มีแพะผอม ๆ อยู่ตัวหนึ่ง... แสดงว่าข้าศึกถอนตัวรีบร้อนมาก ขณะเบียดอาหารติดตัวพอกินไปมีมือสองมือเท่านั้นเอง"¹⁵

จากคำปราศรัยของหลวงพิบูลสงคราม เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2483 ได้กล่าวถึงความอ่อนแอของฝรั่งเศส "ทำให้ไม่สามารถปกครองดินแดนอินโดจีนต่อไปได้ สมควรอย่างยิ่งที่พี่น้องชาวไทยจะได้กลับมาอยู่ร่วมกับประเทศไทย" ดังนี้

โลกย่อมเห็นประจักษ์ว่าฝรั่งเศสทำการไม่ยุติธรรม แต่ไทยทำการคราวนี้ด้วยความยุติธรรม สถานการณ์ของฝรั่งเศสในเวลานี้ไม่มีทางจะฟื้นตัวขึ้นได้ และโดยนัยนี้ ฝรั่งเศสก็คงไม่สามารถที่จะปกครองประเทศอินโดจีนไว้ได้ในอนาคตอันใกล้นี้ ก็เมื่อฝรั่งเศสปกครองไม่ได้ พี่น้องชาวไทยในแคว้นเขมรก็ดี และตลอดจนญวนก็ดี ก็จะต้องเป็นอิสระภาพและต่างจะได้ปกครองตนเอง เมื่อมีอิสระภาพแล้วก็ไม่มีปัญหาอันใด

¹⁴อ.พิบูลสงคราม, จอมพล ป.พิบูลสงคราม เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: บริษัท พริกหวาน กราฟฟิค, 2540), หน้า 151-154.

¹⁵ศิลปชัย ชาญเฉลิม, คำให้การนายหนนวน บุกเมืองเขมร (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิชรินทร์การพิมพ์, 2521), หน้า 148 - 152 .

ว่าพี่น้องของไทยเหล่านี้จะต้องได้มาอยู่ภายใต้ระบอบการปกครองรัฐธรรมนูญของเรา และภายใต้พระบรมโพธิสมภารแห่งสมเด็จพระมหากษัตริย์ไทยของเราสืบไป...¹⁶

นอกจากนี้ ในปาฐกถาของหลวงวิจิตรวาทการ มองว่าความพ่ายแพ้ฝรั่งเศสนี้เอง ที่ทำให้ไทยกล้าขอคืนแดนที่เสียไปกลับคืนมา โดยมีเหตุผลอธิบายว่า

เราไม่สามารถจะยอมรับไปตลอดกาล ว่าการที่ฝรั่งเศสกดขี่ข่มเหงแย่งที่ดินแย่งทรัพย์สินของเราไปนั้น เป็นการถูกต้อง... ที่เราต้องยอมรับเช่นนั้นก็ด้วยความจำเป็น โดยเราไม่สามารถสู้รบตีมือกับฝรั่งเศสได้ แต่ไม่มีอำนาจอะไรจะมาบังคับให้เราต้องยอมรับเช่นนั้นเสมอไป เมื่อเรารู้สึกว่ากำลังของเราทัดเทียมพอที่จะขอความยุติธรรม เราก็ขอบ้าง... แม้เราจะขอคืนแดนเมื่อฝรั่งเศสพ่ายแพ้สงคราม ก็ไม่เห็นจะนำตำหนิอะไร เราเปรียบเสมือนว่าเราถูกผู้ร้ายร่างกายกำยำมาบีบบคปลั่งเงินจากกระเป๋าเราไปหนึ่งพันบาท ต่อมาผู้ร้ายนั้นถูก นักเลงดีดีเอาปลั่งลง เรายื่นมือไปร้องขอเงินคืนสักห้าสิบบาท จากจำนวนพันที่เขาบีบบคแย่งเราไปเช่นนี้สมควรหรือที่จะตำหนิเรา¹⁷

2.2 ความคิดรวมเผ่าไทย

แม้ว่าเหตุการณ์สงครามเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส จะดำเนินอยู่ในระหว่างปี พ.ศ. 2483 - 2484 แต่ก่อนหน้านั้นได้มีกระบวนการสร้างองค์ความรู้ที่สำคัญขึ้น 2 ชุด ซึ่งก่อให้เกิดสำนึกหนึ่งที่สำคัญคือ ความเป็น "ชาตินิยมไทย" ที่ผู้นำสยามและรัฐบาลสมัยนายพลตรีหลวงพิบูลสงคราม¹⁸ พยายามปลุกฝังลงสู่ประชาชน จนสามารถสร้างเป็นมติมหาชนเพื่อเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส องค์ความรู้ดังกล่าวนี้ คือ ความรู้เรื่องเกี่ยวกับความเป็นมาของชนชาติไทย และการเสียดินแดนให้แก่ฝรั่งเศส ในที่สุดได้ผนวกรวมกัน ก่อให้เกิดแนวความคิดที่ต้องการรวมเผ่าพันธุ์ของชนชาติไทยเข้าไว้ด้วยกัน หรือ "รวมเผ่าไทย" (Pan Thai) ที่มีประเทศไทยเป็นหลักให้มีความยิ่งใหญ่เกรียงไกรขึ้นมา

¹⁶หลวงพิบูลสงคราม, คำปราศรัยของนายกรัฐมนตรี กล่าวแก่มวลชนชาวไทย โดยทางวิทยุกระจายเสียง 20 ตุลาคม 2483 (พระนคร: โรงพิมพ์ศาสนศึกษา, 2483).

¹⁷หลวงวิจิตรวาทการ, "การเสียดินแดนให้แก่ฝรั่งเศส," ใน ปาฐกถาและคำบรรยาย (พระนคร: เสริมวิทย์บรรณาการ, 2516), หน้า 392 - 393.

¹⁸หลวงพิบูลสงคราม ขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรี ในปี พ.ศ. 2481 มียศเป็น นายพลตรีหลวงพิบูลสงคราม และได้รับยศเป็นจอมพลภายหลังกรณีพิพาทอินโดจีน เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม 2484 เพื่อความเข้าใจในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะเรียกเพียงหลวงพิบูลสงครามและเมื่อได้รับยศ จอมพลแล้วจะเรียกว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม ตามที่นิยมเรียกกันทั่วไป

2.2.1 ความเป็นมาของชนชาติไทย

แม้ว่าความสนใจในการศึกษาเรื่องอดีตของคนไทย จะมาจากการแผ่เข้ามาของมหาอำนาจตะวันตก ตั้งแต่รัชกาลที่ 3 โดยมีกิจกรรมหลักเพื่อต้องการแสวงหาอาณานิคมในเอเชีย เพื่อใช้เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ แหล่งกำลังคน และแหล่งระบายสินค้า รวมทั้งเป็นดินแดนเผยแพร่คริสต์ศาสนา จึงทำให้พ่อค้า ข้าราชการ หมอสอนศาสนา และนักผจญภัยชาวตะวันตก หลังไหลเข้าสู่ดินแดนต่าง ๆ ในเอเชีย ซึ่งนอกจากจะปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายแล้ว คนเหล่านี้ยังใช้เวลาในการศึกษาค้นคว้าถึงประวัติความเป็นมาของผู้คนที่ตนเองได้พบเห็น นับตั้งแต่พม่า ไทย ลาว กัมพูชา เวียดนาม เลยไปถึงจีน จากงานค้นคว้าเหล่านี้ อาจเป็นทางหนึ่งที่ชาวตะวันตกใช้อ้างสิทธิ์ในการเข้าครอบครองดินแดนบางแห่ง เช่น กรณีของฝรั่งเศสเมื่อยึดครองโคชินจีนได้แล้ว ก็ได้อาศัยรายงานการสำรวจของ ฟรังซิส การ์นิเยร์ ชักนำไปเข้าแทรกแซงกับดินแดนลาวและเขมรต่อไป¹⁹

งานค้นคว้าของชาวตะวันตกที่มีบทบาทอิทธิพลต่อนักวิชาการสยาม เช่น งานของ เตเรียน เดอ ลาคูเปอรี กล่าวถึงถิ่นกำเนิดของคนไทย ว่าอยู่บริเวณมณฑลเสฉวน ตีพิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ. 2428 งานของหมอสอนศาสนาชาวอเมริกัน ชื่อ วิลเลียม คริฟตัน ดอดด์ ในปีพ.ศ. 2452 กล่าวถึงถิ่นกำเนิดของคนไทยอยู่บริเวณเทือกเขาอัลไต งานของ อาร์ชีบาล อาร์ คอลคูน นักสำรวจชาวอังกฤษ ที่เชื่อว่าถิ่นกำเนิดของคนไทย อยู่กระจัดกระจายทั่วไปในบริเวณตอนใต้ของจีน และทางตอนเหนือของภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตีพิมพ์ในอังกฤษ เมื่อปี พ.ศ. 2428²⁰

จากการที่งานเขียนของชาวตะวันตกดังกล่าวข้างต้น เป็นที่นิยมและเป็นสิ่งใหม่ที่กล่าวถึงอดีตของคนไทยไปไกลกว่าสมัยสุโขทัย ซึ่งความสนใจเกี่ยวกับอาณาจักรสุโขทัยเห็นได้จากการเดินทางไปดูตักขันธ์เมืองสุโขทัยของเจ้าฟ้ามงกุฎขณะดำรงสมณเพศ ในปี พ.ศ. 2376 ทรงพบศิลาจารึกหลักที่ 1 และพระแท่นมณีคศิลา ในเวลาต่อมาได้มีการเสด็จประพาสเมืองสุโขทัยของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะดำรงพระยศเป็นเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ และทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง เที้ยวเมืองพระร่วงขึ้น ในปี พ.ศ. 2450²¹

สำหรับความสนใจศึกษาค้นคว้าของปัญญาชนสยาม ในบรรยากาศที่มีความรู้เรื่องเกี่ยวกับความเป็นมาของคนไทย โดยอาศัยการศึกษาค้นคว้าจากงานของชาวตะวันตกเป็นเสมือนองค์ความรู้ใหม่ ทำให้ปัญญาชนสยามให้ความสนใจนำมาเป็นต้นแบบในการศึกษาค้นคว้า การอ้างอิงและขยาย

¹⁹กาญจณี ละอองศรี, ถิ่นกำเนิดของคนไทย (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2528), หน้า 2.

²⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 3 - 19.

²¹พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เที้ยวเมืองพระร่วง (กรุงเทพฯ: องค์การคำคุณุสกา, 2526).

ความรู้ดังกล่าวให้เป็นที่แพร่หลายเป็นที่รับรู้มากขึ้น ดังมีผลงานหลายชิ้นที่ผลิตออกมาแสดงถึงการรับอิทธิพลของตะวันตก ในการเสนอความเห็นเรื่องความเป็นมาของคนไทย ตลอดจนได้รับความนิยมจากบุคคลทั่วไปในช่วงเวลาตั้งแต่ ทศวรรษ 2440 เป็นต้นมา และต้องพิมพ์ซ้ำในหลายเล่ม จนอาจกล่าวได้ว่างานเขียนเหล่านี้ได้สร้างองค์ความรู้ใหม่ ให้แก่ปัญญาชนชาวสยาม และชาวไทยโดยทั่วไป และเน้นย้ำให้เห็นถึงความเป็นคนไทย เป็นชาติที่รักในอิสระ มีความยิ่งใหญ่และมีชนเผ่าไทยกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปกินบริเวณกว้างใหญ่ไพศาล ตั้งแต่ตอนใต้ของประเทศจีน และตลอดภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ งานเขียนที่ได้รับการผลิตและผลิตซ้ำขึ้นมาในช่วงเวลาดังแต่ทศวรรษ 2440 ถึงตอนกลางของทศวรรษ 2480 ได้แก่

“พงศาวดารโยนก” ของ พระยาประจักษ์กรจักร (แช่ม บุนนาค) ตีพิมพ์ในวารสารวชิรญาณ ตั้งแต่ พ.ศ. 2441 - 2442 ในชื่อ “พงศาวดารลาวเฉียง” ต่อมาในพ.ศ. 2449 ได้พิมพ์รวมเล่มในชื่อ “พงศาวดารโยนก” และตีพิมพ์ครั้งต่อมาใน พ.ศ. 2485²² อาจกล่าวได้ว่าเป็นหนังสือของคนไทยเล่มแรกที่กล่าวถึงอดีตของคนไทยว่าเคยอยู่ทางตอนใต้ของจีน²³ โดยใช้หลักฐานอ้างอิงจากงานเขียนของเตเรียน เดอ ลาคูเปอริ และนักเขียนชาวตะวันตกอื่น ๆ นอกจากนี้ ยังอธิบายถึงเมืองต่าง ๆ ที่กลุ่มชนชาวไทยอพยพมาตั้งถิ่นฐาน เช่น เมืองแสนหวี เมืองยอง และการอธิบายความหมายของคำว่า “ไทย” ที่มีความหมายว่า สว่าง หรือ เรียกผู้ที่มีความเป็นอิสระภาพแก่ตัวเอง เป็นต้น²⁴

“พงศาวดารไทยใหญ่” ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2456²⁵ เป็นหนังสืออีกเล่มหนึ่งที่อธิบายความเป็นมาของชนชาติไทย โดยใช้หลักฐานข้อมูลจากเอกสารชาวตะวันตกเช่นกัน ทรงอธิบายถึงสาเหตุในการทรงพระนิพนธ์ว่า “นำไทยเราจะรู้เรื่องเค้าเงื่อนของมนุษยชาติประยูรญาติไทยด้วยกัน เป็นเครื่องประเทืองปัญญาญาณ”²⁶ ไทยใหญ่ที่เป็นชื่อเรื่องหมายถึง กลุ่มคนไทยอีกกลุ่มหนึ่ง ที่อพยพแยกย้ายกันลงมาจากทางตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศ

²²พระยาประจักษ์กรจักร, พงศาวดารโยนก (พระนคร: ศิลปาบรรณาการ, 2516), หน้าคำนำ. และดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน แดมสุข นุ่มนนท์ และคณะ, สถานภาพงานวิจัยสาขาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2503-2535 (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2544).

²³กาญจณี ละอองศรี, ถิ่นกำเนิดของคนไทย, หน้า 3.

²⁴พระยาประจักษ์กรจักร, พงศาวดารโยนก, หน้า 13 - 24.

²⁵พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, พงศาวดารไทยใหญ่ เล่ม 1 (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505), หน้าคำนำ.

²⁶เรื่องเดียวกัน.

จีนแถบมณฑลเสฉวน ซึ่งจีนเรียกคนไทยว่า "ฮวน" โดยที่ "นิสัยคนไทยแต่ครั้งตึกดำบรรพ์มาจนกาลทุกวันนี้ รักเป็นไทยแก่ตัวสมชื่อเป็นไทย"²⁷

"พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา" พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงชำระและตรวจแก้ ในการจัดพิมพ์ครั้งที่ 2 เมื่อปี พ.ศ. 2457 สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์คํานำพร้อมทั้งทรงอธิบายพงศาวดารชาติไทยก่อนตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ว่าถิ่นเดิมของคนไทยอยู่บริเวณทางใต้ของประเทศจีน และอพยพลงมาทางตะวันตกเฉียงใต้และทางใต้ แยกเป็นเมืองเล็กเมืองน้อยที่เป็นอิสระแก่กัน²⁸ ที่น่าสนใจคือ หนังสือเล่มนี้ตีพิมพ์อีกครั้งในปี พ.ศ. 2481²⁹ นับว่าเป็นงานอีกชิ้นหนึ่งที่ได้รับความสนใจศึกษาค้นคว้าอย่างแพร่หลาย

"แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม" และ "ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ" ทั้งสองเรื่องเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ "แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม" สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงบรรยายที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2467 และจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มในปีเดียวกัน ทรงแสดงความคิดเห็นดังเช่นที่ทรงอธิบายไว้ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา³⁰

"ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ"³¹ ทรงปาฐกถาที่สามัคยาจารย์สมาคม ในปี พ.ศ. 2470 และตีพิมพ์เป็นรูปเล่มในปีเดียวกัน จากนั้นก็มีการตีพิมพ์ซ้ำอีกครั้งในปี พ.ศ. 2471 และ 2476 เนื้อหาทรงอธิบายการปกครองของกลุ่มชนเผ่าไทย ที่น่าสนใจตอนหนึ่งคือ การกล่าวถึงความใหญ่ของกลุ่มชนเผ่าไทยในประเทศสยาม ว่า

เหตุที่ชนชาติไทยจะได้เป็นใหญ่ในประเทศสยาม เป็นเพราะมีกำลังมากกว่าชนชาติอื่นซึ่งปกครองอยู่ก่อนนั้นเป็นธรรมดา แต่ที่ชนชาติไทยสามารถปกครองประเทศสยามมาได้เป็นเวลานาน ถ้าจะนับเวลาก็เกือบถึง 700 ปี เข้าบัดนี้ จำต้องอาศัยคุณธรรมอย่างอื่นอันมีอยู่ในอุปนิสัยของคนไทยด้วย ข้าพเจ้าพิจารณาตาม

²⁷ เรื่องเดียวกัน.

²⁸ กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ดอกเบญจ, 2542), หน้า 29 - 34.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้าคํานำ.

³⁰ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม (พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ นางนุจิเรองวิเศษ, 2490), หน้าคํานำ และดูรายละเอียดหน้า 1 - 20.

³¹ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2471), หน้าคํานำ.

หลักฐานที่ปรากฏในพงศาวดารเห็นว่า ชนชาติไทยเรามีคุณธรรม 3 อย่าง เป็นสำคัญ จึงสามารถปกครองประเทศสยามมาได้คือ ความจงรักภักดีของชาติอย่าง 1 ความปราศจากวิหิงสาอย่าง 1 ความฉลาดในการประสานประโยชน์อย่าง 1...

...และที่ว่าอุปนิสัยชนชาติไทยรักภักดีของชาตินั้น พึงเห็นได้ตั้งแต่พากันตั้งเมืองเดิมมา เพราะไม่อยากจะอยู่ในอำนาจของชาติอื่น และเมื่อมาได้ครอบครองประเทศสยามแล้ว ในสมัยต่อมาแม้ต้องตกทุกข์ได้ยากด้วยชนชาติอื่นซึ่งมีกำลังมากกว่าเข้ามาแย่ง บ้างคราวจนถึงบ้านแตกเมืองเสียยับเยิน ก็ยังพยายามแม้จนเอาชีวิตเข้าแลกกู้ภักดีของชาติกลับคืนมาได้ทุกครั้ง³²

“หลักไทย” ของ ขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธ์) เป็นหนังสือที่น่าสนใจอีกเล่มหนึ่ง ซึ่งได้ส่งเข้าประกวดของราชบัณฑิตยสภาและได้รับพระราชทานรางวัลที่ 2 ในปี พ.ศ. 2471 จัดพิมพ์ครั้งแรกในปีนั้น พิมพ์ครั้งที่ 2 ในพ.ศ. 2472 และครั้งที่ 3 พ.ศ. 2478 จากจำนวนครั้งในการจัดพิมพ์แสดงนัยถึงการได้รับความนิยมอ่านอย่างมาก หากพิจารณาจากคำแถลงของผู้แต่งที่ว่า “ด้วยความมุ่งหมายที่จะส่งเสริมให้ ไทย มีใจรักต่อ ชาติ เพิ่มพูนความเลื่อมใสในทางพุทธศาสนา และภักดีต่อพระมหากษัตริย์”³³ เนื้อหาแบ่งออกเป็น 3 ภาค ภาคแรกเป็นเรื่องของชาติ ภาคที่ 2 เป็นเรื่องศาสนา และภาคที่ 3 พระมหากษัตริย์ โดยในภาคแรกกล่าวถึงประวัติศาสตร์ไทยยุคโบราณตั้งแต่ครั้งอยู่ในดินแดนประเทศจีนเรื่อยมาจนถึงกรุงเทพมหานคร

“ไทย - จีน” ของพระยาอนุমানราชธนะ หรือเสฐียรโกเศศ แต่งขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกในงานศพนายหลี่ เสฐียรโกเศศ บิดาของท่านในปี พ.ศ. 2478 วัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างไทยและจีนที่เคยอยู่ร่วมกันมาก่อน และการเคลื่อนย้ายลงมาของไทยทำให้ชนเผ่าไทยแตกออกเป็นหลายสาขาโดยมีไทยสยามเจริญที่สุด ดังข้อความ

ไทยกับจีนเคยอยู่ใกล้ชิดติดต่อกันมาแต่ตั้งเดิม บางคราวก็เคยมีการกระทบกระทั่งกันบ้าง ซึ่งเป็นธรรมดาของผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกัน เปรียบดังลิ้นกับฟัน ครั้นต่อมาไทยเราบางสาขายกกลงมาตั้งถิ่นฐานในแหลมอินโดจีน จนสาขาหนึ่งได้มาเป็นไทยสยาม มีอารยธรรมความเจริญดีกว่าไทยสาขาอื่นทั้งหมด³⁴

ถึงแม้งานเขียนดังกล่าวข้างต้นอยู่ภายใต้กรอบความคิดเรื่องถิ่นกำเนิดของคนไทยที่อพยพโยกย้ายมาจากดินแดนประเทศจีน โดยอ้างอิงจากทฤษฎีต่าง ๆ ของชาวตะวันตกก็ตาม แต่ยังเป็นการ

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 8 - 10.

³³ ขุนวิจิตรมาตรา, หลักไทย, พิมพ์ครั้งที่ 6 (พระนคร: บำรุงสาส์น, 2516), หน้าคำแถลง.

³⁴ เสฐียรโกเศศ, ไทย - จีน (พระนคร: บรรณาคาร, 2515), หน้า (5) - (6).

สร้างและตอกย้ำถึงความเป็นมาอันยาวนานของกลุ่มชนเผ่าไทย ที่เป็นส่วนสำคัญในการสนับสนุนความรู้สัญชาตญาณให้เกิดขึ้นกับคนไทยโดยทั่วไป จะเห็นว่าผู้ทรงพระนิพนธ์และผู้นิพนธ์งานเขียนเหล่านี้ล้วนแต่เป็นชนชั้นนำในสังคมไทยทั้งสิ้น สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นนี้เป็นรูปแบบอย่างหนึ่งของการสร้างความรู้สัญชาตญาณให้เกิดขึ้นในหมู่คนไทย ที่ต้องโยงไปหาอดีตอันรุ่งโรจน์ที่ยาวไกล ดังนั้นจึงทำให้มองเห็นภาพว่าทำไม ความรู้เรื่องถิ่นกำเนิดของคนไทยจึงเป็นกระแสการศึกษาที่ได้รับความสนใจอย่างมาก

จากการสังเกตพบว่าในเริ่มแรก เป็นเพียงการอธิบายเพื่อตอบคำถามว่าคนไทยมีความเป็นมาอย่างไร และไทยเรามาตั้งเป็นชาติอย่างไรในปัจจุบันนี้ได้อย่างไร ต่อมาในช่วงทศวรรษ 2470 มีการอธิบายเพิ่มเติมถึงกลุ่มชนชาติไทยที่เข้ามาตั้งอยู่ ณ ประเทศสยามว่าเป็นกลุ่มคนไทยที่เจริญก้าวหน้าเป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุด และเป็นอิสระเข้มแข็งกว่าคนไทยกลุ่มอื่น ๆ ดังตัวอย่างในคำบรรยายของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เรื่อง "ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ" โดยเฉพาะในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษ 2470 เน้นความรู้เรื่องนี้เป็นอย่างมาก และในขณะเดียวกัน งานเขียนเรื่องถิ่นกำเนิดของคนไทยได้รับการตีพิมพ์ซ้ำอีกหลายเล่ม

ในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองในปีพ.ศ. 2475 รัฐบาลภายใต้การนำของคณะราษฎรพยายามสร้างชาติไทยให้ยิ่งใหญ่ทัดเทียมชาติต่าง ๆ นับตั้งแต่สร้างความรู้ให้แก่ประชาชนด้วยการผลิตตำราออกมาเป็นจำนวนมาก ทั้งการพิมพ์ซ้ำและการเขียนขึ้นใหม่ เน้นงานเขียนที่เกี่ยวกับกำเนิดความเป็นมาของชนเผ่าไทยที่ยิ่งใหญ่ เป็นผู้รักอิสระจนต้องถอยร่นและกระจัดกระจายกันอยู่ตามที่ต่าง ๆ จนถึงทศวรรษ 2480 งานเขียนที่ออกมาจะเกี่ยวข้องกับความคิดที่ต้องการรวมเผ่าไทยที่กระจัดกระจายให้อยู่ร่วมกัน ในช่วงเวลานี้มีสื่อต่างๆ มากมายที่กล่าวถึงการ "รวมเผ่าไทย" โดยรัฐบาลมอบหมายให้หลวงวิจิตรวาทการเป็นผู้ดำเนินการสร้างสรรค์ เช่น บทละคร และบทเพลงต่าง ๆ เป็นต้น

หากดูบริบททางการเมืองในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษ 2470 ถึงครึ่งแรกของทศวรรษ 2480 พบว่าประเทศไทยดำเนินการเพื่อขอปรับปรุงเส้นเขตแดนระหว่างประเทศไทยและอินโดจีน ฝรั่งเศส จนกระทั่งเกิดการเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2483 ต่อมาในช่วงสงครามมหาเอเซีย บурพาประเทศไทยเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นในต้นเดือน มกราคม 2485 และได้ยกทัพเข้ายึดครองเมืองเชียงตุง เมื่อยึดครองได้แล้วเปลี่ยนชื่อเป็นสรัฐไทยใหญ่และสรัฐไทยเดิมตามลำดับ หนังสือบางเล่มตีพิมพ์ซ้ำอีกครั้งหนึ่งในช่วงเวลานี้ เช่น พงศาวดารโยนก (พ.ศ. 2485) เพื่อเป็นการอธิบายถึงถิ่นฐานของชนเผ่าไทยที่อยู่อาศัยในเชียงตุง อันสอดคล้องกับภารกิจสำคัญของประเทศไทยในการรวมกลุ่มชนเผ่าไทยในดินแดนนี้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทยนั่นเอง

จากความรู้ดังกล่าวนี้ ในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองรัฐบาลคณะราษฎร ได้นำมาใช้เป็นเครื่องมือสร้างความรู้รักสามัคคีชาตินิยมให้เกิดแก่ประชาชน โดยเฉพาะในเรื่องของความคิดที่ต้องการรวมเผ่าไทย กระบวนการสร้างความรับรู้เรื่องความยิ่งใหญ่ของชนเผ่าไทย ที่รัฐบาลดำเนินการ คือ ผ่านทางบทละครประวัติศาสตร์ และการเปลี่ยนชื่อประเทศ เป็น "ไทย"

บทละครประวัติศาสตร์

ผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบเรื่องนี้เป็นคือ หลวงวิจิตรวาทการ อธิบดีกรมศิลปากร ซึ่งดำรงตำแหน่งนี้ตั้งแต่ปี พ.ศ.2477 – 2484 การเข้ารับตำแหน่งนี้ก็ด้วยเหตุผลทางการเมืองที่ทั้งหลวงพิบูลสงคราม และหลวงประดิษฐมนูธรรม มีความเห็นสอดคล้องต้องกัน เพื่อให้มาทำงาน "ปลูกต้นรักชาติ" โดยการแต่งละครประวัติศาสตร์และเพลงที่เป็นบทปลุกใจให้รักชาติ³⁵ โดยมีลักษณะค่อย ๆ สร้างงานที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเอกลักษณ์ใหม่ให้แก่รัฐ โดยเน้นความรักชาติ เริ่มตั้งแต่ระดับชุมชนจนถึงสุดสุดยอดในระดับประเทศ คือ ความเป็นชาติไทย เน้นเอกลักษณ์ใหม่ของรัฐบาลด้านเชื้อชาติไทย "เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทย โดยอาศัยบทละครเพลง และการแสดง เป็นสื่อในการหล่อหลอมความคิด ความรู้สึกของคนอย่างเป็นขั้นตอน"³⁶

หลวงวิจิตรวาทการได้แต่งบทละครประวัติศาสตร์ ตั้งแต่เริ่มดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร คือในปี พ.ศ.2477 แต่งบทละครเรื่องนเรศวรประกาศอิสรภาพและพระราชธิดาพระร่วง ปี พ.ศ. 2479 เรื่องเลือดสุพรรณและราชมนู ปี พ.ศ. 2480 เรื่องพระเจ้ากรุงธนและศึกกลาง ปี พ.ศ. 2482 เรื่องเจ้าหญิงแสนหวี น่านเจ้า และมหาเทวี และปี พ.ศ. 2483 เรื่องพ่อขุนผาเมืองซึ่งเป็นเรื่องสุดท้าย

ลักษณะบทละครประวัติศาสตร์แต่ละเรื่อง มีเนื้อหาปลุกเร้าใจให้รักชาติบ้านเมือง โดยเน้นให้เห็นถึงถิ่นกำเนิดของชนชาติไทย การถูกชาติอื่นมารุกราน การกอบกู้เอกราชของชาติ ความเจริญรุ่งเรืองและความยิ่งใหญ่ของชาติในอดีต โดยสอดแทรกทัศนคติเกี่ยวกับ "ลัทธิชาตินิยม" ให้แก่ประชาชน และย้ำอยู่เสมอว่า ความรักชาติต้องอยู่เหนือสิ่งอื่นใด ยอมสละแม้กระทั่งชีวิตและเลือดเนื้อเพื่อชาติ หลวงวิจิตรวาทการได้เลือกตอนสำคัญและน่าประทับใจของประวัติศาสตร์ หรือนำชื่อเมือง ภูมิภาค หรือชื่อบุคคลในประวัติศาสตร์ มาผูกเป็นเรื่องราวตัวละครและสร้างบทบาทให้ตัวละคร และ

³⁵ ประจักษ์ศิลปาคม, บทละครประวัติศาสตร์ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528), หน้า 55.

³⁶ มานิตย์ นวละออ, การเมืองไทยยุคสัญลักษณ์รัฐไทย, หน้า 163.

การใช้จิตวิทยาผูกเรื่องเพื่อให้คนดูประทับใจในบทบาทของตัวละคร ขณะเดียวกันก็ ชิมซับความคิดเกี่ยวกับ “ลัทธิชาตินิยม” ตามนโยบายของรัฐบาลเข้าไปด้วย³⁷

นอกจากนี้บทละครแต่ละเรื่องยังมีเพลงประกอบอีกจำนวนหนึ่ง มีเนื้อหาปลุกเร้าชาตินิยมให้คิดถึงชาติบ้านเมืองและความคิดรวมเผ่าไทยด้วยเช่นกัน เพลงดวงจันทร์ในเรื่องเลือดสุพรรณ ที่เน้นให้ความสำคัญต่อสามัญชนในการปกป้องชาติบ้านเมือง เพลงตื่นเถิดชาวไทยในเรื่องศึกกลาง เหน็บปลุกจิตสำนึกให้ร่วมใจป้องกันชาติ และเพลงกราวชัยจากเรื่องเดียวกัน เน้นการรวมเผ่าไทย เป็นต้น³⁸ ทั้งบทละครและเพลงประกอบเหล่านี้ได้รับความนิยมจากประชาชนอย่างสูง

ในช่วงของการเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส ปี พ.ศ. 2483 รัฐบาลได้นำเอาบทละครมาเป็นสื่อเพื่อสร้างพลังมวลชน โดยบรรยายเรื่องการเสียดินแดนของไทยสลับกับการแสดงละคร³⁹ เช่น ปาฐกถาเรื่อง “การเสียดินแดนให้แก่ฝรั่งเศส” โดยหลวงวิจิตรวาทการ ก่อนแสดงละครให้คณะครูอาจารย์และนักเรียนในกรมยุทธศึกษาชม

การเปลี่ยนชื่อประเทศ เป็น “ไทย”

สิ่งสำคัญที่เกิดขึ้นประการหนึ่ง ของรัฐบาลหลวงพิบูลสงคราม คือการเปลี่ยนชื่อประเทศจาก “สยาม” มาเป็น “ไทย” เป็นความต่อเนื่องที่รัฐบาลดำเนินงาน เพื่อให้เห็นความสำคัญของชนชาติไทย การเปลี่ยนชื่อประเทศได้มีขึ้น หลังจากที่สยามสามารถทำสนธิสัญญาเสมอภาคกับนานาประเทศได้เป็นผลสำเร็จ โดยได้ทำกับฝรั่งเศสเป็นชาติสุดท้ายเมื่อปี พ.ศ. 2481 ในปีถัดมาจึงได้เสนอความคิดเรื่องไทยขึ้น ผู้ที่เสนอให้เปลี่ยนชื่อประเทศ ก็คือ หลวงวิจิตรวาทการ เพราะ

มีแนวความคิดที่ต้องการรวมชนเผ่าไทยที่กระจายอยู่ตามที่ต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน เพื่อให้เป็น “มหาอาณาจักรไทย” เช่นเดียวกับในยุโรป ฮิตเลอร์ก็ทำการรวมชาติเยอรมนีเป็นมหาอาณาจักรเยอรมนี และในการเสนอเปลี่ยนชื่อประเทศไทยต่อคณะ

³⁷ ประอรรถน์ บุรณะมาตร์, หลวงวิจิตรวาทการกับบทละครประวัติศาสตร์, หน้า 78-80.

³⁸ สุรฤทธิ บัดใสสง, “อำนาจและทรัพยากรทางการเมือง ศึกษากรณี จอมพล ป.พิบูลสงคราม,” รายงานการวิจัยฉบับที่ 51 สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2536, หน้า 120.

³⁹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ประวัติการเมืองไทย 2475 - 2500. พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544) หน้า 110.

รัฐมนตรีนั้น หลวงวิจิตรวาทการได้นำแผนที่ที่แสดงถิ่นที่อยู่อาศัยของชนเชื้อชาติไทย ตามที่ต่าง ๆ มาแสดงประกอบด้วย⁴⁰

การดำเนินงานของรัฐบาลเพื่อสื่อให้เห็นความสำคัญของชาติ คือการประกาศให้ วันที่ 24 มิถุนายน 2482 เป็นวันชาติและเอกราชสมบูรณ์ พร้อมกับได้มีประกาศรัฐนิยมฉบับที่ 1 ว่าด้วยรัฐนิยม ใช้ชื่อประเทศ ประชาชน และสัญชาติ⁴¹ โดยให้ใช้ว่า "ประเทศไทย" และ "สัญชาติไทย" ทั้งสิ้น ซึ่งถือเป็นการตอกย้ำแสดงให้เห็นความคิดว่าไทยเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่ มีอาณาบริเวณที่คนไทยกระจายกันอยู่อย่างกว้างขวาง นอกจากนี้ยังย้ำความคิดในเรื่องดังกล่าวโดยการบรรยายทางวิทยุกระจายเสียงเรื่อง "สยามกับไทย" และนำคำบรรยายดังกล่าวตีพิมพ์ลงในวารสารเทศาภิบาล⁴² ซึ่งเป็นวารสารของกระทรวงมหาดไทย เพื่อให้ความคิดและความรู้ในเรื่องดังกล่าวเผยแพร่ออกไปสู่ส่วนภูมิภาคอย่างทั่วถึง และให้ประชาชนทราบความจำเป็นที่ต้องเปลี่ยนชื่อประเทศจากสยามเป็นประเทศไทย และต่อจากนั้นก็มีการออกรัฐนิยมตามมาอีกหลายฉบับ ซึ่งหากพิจารณาจากการออกประกาศรัฐนิยมที่ออกมาในระยะเวลาใกล้เคียงกันตั้งแต่ฉบับที่ 1 - 6 จะเห็นว่ารัฐบาลพยายามปลูกฝังความรู้ ความคิดและชาตินิยมในความรู้สึกร่วมและสำนึกในความเป็น "ไทย" ที่เน้นในเรื่องการเป็นคนไทย สิทธิของคนไทย ความเป็นชาติไทย และนิยมไทย ในการอธิบายถึงสำคัญของชื่อ "ไทย" ของหลวงวิจิตรวาทการ คือต้องการให้ "...เจตนาของข้าพเจ้าในการมาพูดวันนี้ก็เพื่อชักชวนให้เพื่อนร่วมชาติชาวไทยภูมิใจในความเป็นคนไทยและช่วยกันแสวงหาทางที่จะช่วยให้ประเทศบ้านเมืองของเรารุ่งเรืองใหญ่หลวงสมเกียรติของคนเชื้อชาติไทยซึ่งเป็นชาติใหญ่อยู่ในปัจจุบัน"⁴³

2.2.2 การรับรู้เรื่องการเสียดินแดน

เหตุการณ์ใน พ.ศ. 2436 (ร.ศ. 112) ทำให้ผู้ปกครองสยามจำต้องยกดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงคือลาว ซึ่งถือว่าเป็นประเทศราชของตนให้กับฝรั่งเศส ต่อมาฝรั่งเศสได้ยึดครองจันทบุรีและตราดอีกเป็นเวลาถึง 13 ปี (พ.ศ. 2436 - พ.ศ. 2449) รวมทั้งผลของสนธิสัญญาในปี พ.ศ. 2446 (ค.ศ.1904) และพ.ศ. 2449 (ค.ศ. 1907) ที่ทำให้รัฐบาลสยามต้องยกดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขง รวมทั้งมณฑลบูรพา

⁴⁰ปรีดี พนมยงค์, ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), หน้า 86 - 87.

⁴¹"ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยรัฐนิยมใช้ชื่อประเทศ,ประชาชน และสัญชาติ," ราชกิจจานุเบกษา 56 (24 มิถุนายน 2482), หน้า 810.

⁴²หลวงวิจิตรวาทการ, "สยามกับไทย,"วารสารเทศาภิบาล 39 ตอนที่ 5 (2482).

⁴³เรื่องเดียวกัน.

ที่ปกครองอยู่เป็นเวลานานให้กับฝรั่งเศส⁴⁴ ในช่วงเวลาดังกล่าวเรื่องเขตแดนยังไม่ชัดเจน รัฐบาลสยามได้พยายามอ้างสิทธิเหนือดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ด้วยการใช้แผนที่เพื่อสร้างการมีตัวตนที่ชัดเจนของพระราชอาณาเขต ให้ครอบคลุมดินแดนที่อาณาเขตยังคงคลุมเครืออยู่ ซึ่งทั้งฝรั่งเศสและสยามต่างพยายามอ้างสิทธิเหนือดินแดนลาวและเขมร ดังนั้นในการเขียนเพื่อเล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจึงได้กล่าวว่ประเทศไทยถูกฝรั่งเศสข่มขู่และต้องเสียดินแดนให้กับฝรั่งเศสด้วยความไม่เป็นธรรม⁴⁵

จากการศึกษางานประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่อธิบายเรื่องการเสียดินแดนของไทย พบว่างานที่เขียนขึ้นภายหลังการเสียดินแดนไม่นานนักจนถึงต้นทศวรรษ 2470 ไม่ได้ให้รายละเอียดในเรื่องการเสียดินแดนมากนัก มีหนังสืออธิบายเรื่องการเสียดินแดนพิมพ์เผยแพร่บ้าง แต่ใช้คำว่า "สละอำนาจ" หรือ "ยกดินแดนให้" แทนคำว่า "เสียดินแดน" รายละเอียดและคำอธิบายก็ไม่ชัดเจนเช่น คำอธิบายของหลวงวิจิตรวาทการในหนังสือ "ประวัติศาสตร์สากล" ที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2472 - 2474⁴⁶ ส่วนหนังสือบางเล่มที่ให้รายละเอียดอย่างชัดเจนและเป็นหนังสือที่ดีก็ตามกลับถูกมองว่าไม่เหมาะสมในการพิมพ์เผยแพร่ เช่น จดหมายเหตุสมัยฝรั่งเศสยึดเมืองจันทบุรี (พ.ศ.2436-2447) ของหลวงสาครศษเขตต์ (ประทวน สาคริกานนท์)⁴⁷ และได้ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2478

ครั้นถึงทศวรรษ 2480 คำอธิบายเรื่องการเสียดินแดนชัดเจนขึ้น อาจเนื่องจากในปี พ.ศ. 2481 เป็นต้นมาไทยมีเอกราชทางการศาลอย่างสมบูรณ์ภายหลังการทำสนธิสัญญาที่เสมอภาคกับฝรั่งเศส จึงทำให้ไทยมีความกล้ามากขึ้นที่จะอธิบายเรื่องการเสียดินแดนอย่างเต็มที่ และปฏิเสธไม่ได้ถึงการรับรู้ความยิ่งใหญ่ของชนชาติไทย และความต้องการรวมชนเผ่าไทย

⁴⁴ดูรายละเอียดใน สุวิทย์ ธีรศาสตร์, ความสัมพันธ์ ไทย - ฝรั่งเศส ร.ศ. 112 - 126 การเสียดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขง (กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2523).

⁴⁵ธงชัย วินิจจะกุล, "ประวัติศาสตร์การสร้างตัวตน,"ใน อยู่เมืองไทย: รวบรวมบทความสังคมการเมืองเพื่อเป็นเกียรติแด่ ศจ. เสน่ห์ จามริก ในโอกาสอายุครบ 60 ปี (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), หน้า 164 - 171. และ ธงชัย วินิจจะกุล, "การได้ดินแดนกับความทรงจำอำพราง." สมุดสังคมศาสตร์ ปีที่ 12 ฉบับที่ 3 - 4 (กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม, 2533): 101 - 110.

⁴⁶ธีรศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, "การเรียกร่องดินแดน พ.ศ. 2483: พิจารณาปัจจัยภายในเชิงคำอธิบาย," สมุดสังคมศาสตร์ ปีที่ 12 ฉบับที่ 3 - 4 (กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม, 2533): 51 - 66.

⁴⁷หลวงสาครศษเขตต์ (ประทวน สาคริกานนท์), จดหมายเหตุสมัยฝรั่งเศสยึดครองเมืองจันทบุรี (พ.ศ.2436-2447) (พระนคร: กรมศิลปากร, 2478).

สำหรับเรื่องที่ฝรั่งเศสนำเรือรบเข้ามาปิดอ่าวไทยใน ร.ศ. 112 จนกระทั่งไทยจำต้องยกดินแดนบางส่วนให้กับฝรั่งเศสนั้น ยังฝังอยู่ในความทรงจำของชนชั้นนำในเวลานั้น เนื่องจากเป็นระยะเวลาที่ห่างกันเพียง 40 ปีเศษ บุคคลที่เคยร่วมอยู่ในเหตุการณ์ครั้งนั้นยังคงมีชีวิตอยู่ เช่น

หลวงโกวิทอภัยวงศ์ (ดวง อภัยวงศ์) ผู้มีบทบาทในการเรียกร้องดินแดน เป็นหนึ่งในครอบครัวอภัยวงศ์ ที่ต้องอพยพจากเมืองพระตะบองมาอยู่เมืองปราจีนบุรีในปี พ.ศ. 2449 (ค.ศ.1907) หลังจากสยามได้ยินยอมสละสิทธิ์เหนือมณฑลบูรพาให้แก่ฝรั่งเศส พร้อมกับบิดา คือเจ้าพระยาอภัยภูเบศร (ชุ่ม อภัยวงศ์) เจ้าเมืองพระตะบองผู้มีบทบาทสำคัญในช่วงเวลาแห่งการขยายอำนาจของฝรั่งเศสในสมัยรัชกาลที่ 5 และต่อมาได้รับแต่งตั้งให้เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลบูรพา

ประยูร ภมรมนตรี เขียนถึงเหตุการณ์ที่บิดาและมารดาเล่าให้ฟังถึงความทุกข์ยากนานาประการในกองทัพที่ทุ่งเชียงคำ เหตุการณ์ในครั้งนั้นยังคงอยู่ในความทรงจำ และมีอิทธิพลอย่างมากในความคิดของประยูรในการเรียกร้องดินแดนคืน⁴⁸

ศิลปิน ชานูเฉลิม เขียนถึงบรรพบุรุษของชาวอุบลราชธานี และนครจำปาศักดิ์ รบกับฝรั่งเศสในศึกสมโบก เมื่อพ.ศ. 2436 และยังมีชีวิตอยู่ในช่วงการเรียกร้องดินแดน พ.ศ. 2483 พร้อมทั้งจะให้การสนับสนุนในการเรียกร้องดินแดนคืน "ด้วยความฝังใจที่เกลียดฝรั่งเศส"⁴⁹

ดังนั้น เมื่อหลวงวิจิตรวาทการแต่งเพลงมาร์ชกองทัพบูรพาว่า "มณฑลบูรพา เคยได้เป็นของเรา เสียมราชู พระตะบอง บ้านพี่เมืองน้องมาช้านาน ในครั้งโบราณก่อนเก่า ไทยชาติไทยใจเสรี เลือดเนื้อเชื้อเฒ่า ถูกเขายื้อแย่งไป..."⁵⁰ จึงทำให้คนรุ่นหนุ่มสาวในเวลานั้นสามารถร้องเพลงนี้กันได้ จึงไม่ใช่เรื่องแปลกเมื่อชนชั้นนำของไทยในเวลานั้น จะจำฝังใจกับเหตุการณ์และมองว่าเป็นความชอบธรรมในการเรียกร้องเอาดินแดนนั้นกลับคืนมา เพราะสิ่งเหล่านี้ได้ก่อเกิดขึ้นภายใต้บริบทแห่งแนวคิดลัทธิชาตินิยมที่กำลังเบ่งบานอยู่ในเวลานั้น⁵¹

กล่าวได้ว่าทั้งงานเขียนเรื่องความเป็นมาของชนชาติไทย ความเจริญของชนเผ่าไทยในประเทศสยามที่เหนือกว่าชนเผ่าไทยในที่อื่น ๆ และความรู้เรื่องเกี่ยวกับการเสียดินแดนมาตกผลึกอยู่

⁴⁸ ประยูร ภมรมนตรี, ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ เนื่องอักษร, 2518) หน้า 7 - 8.

⁴⁹ ศิลปิน ชานูเฉลิม, คำให้การนายหนวย บุกเมืองเขมร. หน้า 263.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน.

⁵¹ ชาณุวิทย์ เกษตรศิริ, "สำนึกเรื่องดินแดนกับการเรียกร้องดินแดนคืน." สมุดสังคมนาสาตร์ ปีที่ 12 ฉบับที่ 3 - 4 (กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม, 2533): 97 - 98.

ในช่วงต้นของทศวรรษ 2480 ที่ผลิตออกมาในรูปแบบของงานเขียนและบทละคร จึงเป็นการตอกย้ำถึงหน้าที่ของชาวไทยในประเทศไทยที่ต้องรวมชนเผ่าไทยไว้ด้วยกัน ดังที่เสฐียรโกเศศ กล่าวว่

ภาษาไทยไม่ใช่ใช้พูดกันในหมู่ชาติเราชาวสยามเท่านั้น แท้จริงในเขตประเทศขึ้นพม่าและญวน ก็มีชนชาติที่พูดภาษาเดียวกับเรา คือ ภาษาไทย และเป็นชนชาติเดียวกับเราคือ คนไทย อยู่ไม่น้อย ถ้าได้รวมกันก็จะมีจำนวนคนไทยตั้งยี่สิบล้านคน หากแต่พวกเราไม่ได้รวมเป็นปึกแผ่นแวันแคว้นเดียวกัน เพราะต้องเสียความเป็นไทยแก่ชาติอื่น เราจึงอาจดูชาติไทยและภาษาไทยไปว่าไม่กว้างขวาง จะเห็นเด่นอยู่ก็แต่เราชาวสยามเท่านั้น ที่ยังคงรักษาความเป็นไทยไว้ตลอดรอดฝั่งมาได้ เพราะเรามีอารยธรรมที่เจริญสูงกว่าเพื่อนร่วมชาติของเราซึ่งอยู่ในแดนอื่น ๆ นอกสยาม⁵²

จากความคิดนี้เอง ก่อให้เกิดความต้องการที่จะรวมเผ่าไทยไว้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเพื่อความเป็นมหาอำนาจ ดังจะเห็นได้จากปาฐกถาของหลวงวิจิตรวาทการ เรื่อง “การเสียดินแดนให้แก่ฝรั่งเศส” แสดงแก่ครูอาจารย์และนักเรียนกรมยุทธศึกษา เมื่อวันที่ 17 ตุลาคม 2483 โดยรวมเอาความรู้สึกเรื่องการเสียดินแดนเข้ากับการเป็นชาติมหาอำนาจว่า

เรื่องดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง เป็นเหมือนหนามยอกอยู่ในอกของชาวไทยเราทุกคน ชาวไทยน้อยคนที่จะไม่รู้สักเสี้ยวสลดในเมื่อแลเห็นแม่น้ำโขง ...ข้าพเจ้ารู้สึกว่ น้ำที่ไหลอยู่นั้น คือน้ำตาของชาวไทย พวกเราฝั่งนี้เป็นอิสระเสรี แต่พี่น้องของเราที่ฝั่งโน้นถูกกดขี่ข่มเหงอยู่ทุกวัน...หากเราได้ดินแดนที่เสียไปนั้นกลับคืนมา เรามีหวังที่จะเป็นมหาอำนาจ เพราะว่าถ้าเราได้ดินแดนที่เราเสียไปนั้นกลับคืนมาทั้งหมด นอกจากเราจะได้นี้ที่เพิ่มขึ้นกว่าที่อยู่ในเวลานี้อีกเท่าตัว และได้จำนวนพลเมืองเพิ่มขึ้นอีกราว 4 ล้านคนแล้ว จะมีผลอันสำคัญยิ่งอีกอย่างหนึ่ง คือ เราจะสามารถมีดินแดนจดเข้าไปถึงถิ่นไทยอันกว้างขวาง ซึ่งตั้งอยู่เหนือสิบสองจุไทย ที่นั่นมีเลือดเนื้อเชื้อไทยเราอยู่ 24 ล้านคน⁵³

⁵²เสฐียรโกเศศ, ไทย - จีน, หน้า 9.

⁵³หลวงวิจิตรวาทการ, “การเสียดินแดนให้แก่ฝรั่งเศส,” ใน ปาฐกถาและคำบรรยาย, หน้า 377, 394.

2. 3 ความมั่นคงของคณะรัฐบาลและความเข้มแข็งของกองทัพ

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง วันที่ 24 มิถุนายน 2475 โดยกลุ่มบุคคลที่รวมตัวในนาม "คณะราษฎร" ประกอบด้วยข้าราชการทหารและพลเรือน 102 นาย ได้ยึดอำนาจจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีจุดมุ่งหมายจะให้ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน⁵⁴ นั้น สิ่งหนึ่งที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงที่เห็นเด่นชัดนอกเหนือจากการปกครองก็คือ การที่คณะราษฎรได้กลายเป็นกลุ่มที่ขึ้นมาใช้อำนาจ ภายหลังจากจัดตั้งหรือสถาปนาระบอบการปกครองใหม่สำเร็จ โดยควบคุมอำนาจทั้งในสภาผู้แทนราษฎรและในกองทัพ อาจเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่าเป็น "กลุ่มผู้นำระบอบใหม่" บุคคลในกลุ่มหรือคณะนี้ประกอบด้วย กลุ่มนายทหารบกชั้นผู้ใหญ่ นำโดยนายทหารยศนายพันเอก 3 นาย คือ นายพันเอกพระยาพลพลพยุหเสนา (พจน์ พลโยธิน) นายพันเอก พระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน) นายพันเอกพระยาฤทธิอัคเนย์ (สละ เอมะศิริ) และนายพันโท 1 นาย คือนายพันโทพระประศาสน์พิทยายุทธ (วัน ชูถิ่น) กลุ่มนายทหารบกชั้นผู้น้อย นำโดย นายพันตรีหลวงพิบูลสงคราม (แปลก ชิตตะสังคะ) กลุ่มทหารเรือมี นายนาวาตรีหลวงสินธุสงครามชัย (สินธุ กมลนาวิน) เป็นแกนนำ และกลุ่มพลเรือนมีอำมาตย์ตรีหลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) เป็นหัวหน้า

พัฒนาการทางบทบาทและอำนาจของคณะราษฎร เริ่มจากการพยายามลดความขัดแย้งทางการเมืองโดยการแต่งตั้งให้พระยามโนปกรณนิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์) เป็นนายกรัฐมนตรี ในขณะที่เดียวกัน ผู้นำทางฝ่ายทหารเข้าควบคุมตำแหน่งสำคัญในกองทัพบก เพื่อความอยู่รอดของตนและเป็นฐานสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงในครั้งนี้⁵⁵ และเมื่อเกิดความขัดแย้งในเวลาต่อมาระหว่างคณะรัฐบาลและคณะราษฎร โดยเฉพาะเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจซึ่งหลวงประดิษฐมนูธรรมเป็นผู้ร่างขึ้นในนามของรัฐบาล แต่ไม่ได้รับความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี โดยเฉพาะพระยามโนปกรณนิติธาดา จนนำไปสู่การปิดสภาผู้แทนราษฎรและงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา ในขณะเดียวกันก็มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งคณะรัฐมนตรีขึ้นใหม่ บริหารประเทศโดยไม่มีสภา จากความแตกแยกของคณะรัฐบาลนี้เองที่นำไปสู่การรัฐประหารในวันที่ 20 มิถุนายน 2476 นำโดยพระยาพลพลพยุหเสนา และมีหลวงพิบูลสงครามเป็นเลขาธิการฝ่ายทหารบก หลวงศุขชลาศัย เป็นเลขาธิการฝ่ายทหารเรือ⁵⁶ เพื่อเป็นการสร้างความมั่นคงให้กับคณะราษฎรที่มีพระยาพลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรี

⁵⁴ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ประวัติศาสตร์การเมืองไทย 2475 – 2500, หน้า 33.

⁵⁵ สมาชิกคณะราษฎรมีจำนวนทั้งสิ้น 102 คน ดูรายชื่อใน อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2475 และ 1 ปีหลังปฏิวัติ (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 380 – 390.

⁵⁵ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ประวัติศาสตร์การเมืองไทย 2475 – 2500, หน้า 42.

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 134 – 148.

เหตุการณ์ต่อมาที่คณะราษฎรต้องถูกทำทลายอำนาจ คือเหตุการณ์กบฏบวรเดชในวันที่ 11 ตุลาคม 2476 โดยมีนายพลเอก พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบวรเดช อดีตเสนาบดีกระทรวงกลาโหม เป็นหัวหน้า เหตุการณ์ครั้งนี้ฝ่ายรัฐบาลได้รับชัยชนะ และรัฐบาลของพระยาพหลพลพยุหเสนา ก็สามารถดำรงอยู่มาได้จนถึง ปี พ.ศ. 2481 ภายหลังจากการยุบสภาในวันที่ 11 กันยายน 2481 และให้มีการเลือกตั้งทั่วไปใหม่ภายใน 90 วัน (12 พฤศจิกายน 2481) หลังจากการเลือกตั้งพระยาพหลพลพยุหเสนาปฏิเสธตำแหน่งนายกรัฐมนตรี หลวงพิบูลสงคราม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมจึงก้าวขึ้นมาดำรงตำแหน่งแทน⁵⁷

เหตุการณ์ปราบปรามฝ่ายตรงข้าม ทั้งการทำรัฐประหาร 20 มิถุนายน 2476 และการปราบกบฏบวรเดช 11 ตุลาคม 2476 ทำให้คณะราษฎรมีความมั่นคงขึ้นในอีกระดับหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีผลให้กองทัพมีบทบาทเพิ่มมากขึ้น ในฐานะที่จะช่วยสร้างความมั่นคงให้กับคณะรัฐบาลและคณะราษฎร ภายหลังจากบวรเดช หลวงพิบูลสงครามได้เข้าดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม และดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในเวลาต่อมา เหตุการณ์ทั้ง 2 นี้ได้ก่อให้เกิดการกุมอำนาจอย่างแท้จริงของกลุ่มทหารของพระยาพหลพลพยุหเสนา และหลวงพิบูลสงคราม

หลวงพิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2481 ได้ดำเนินการกวาดล้างปรปักษ์ทางการเมืองหรือฝ่ายตรงข้าม และจัดตั้งศาลพิเศษขึ้นพิจารณาคดีกบฏ ในปี พ.ศ. 2482 ให้ประหารชีวิต 18 คน จำคุก 22 คน และอีกหลายคนถูกบีบให้เดินทางออกนอกประเทศ⁵⁸ การดำเนินการดังกล่าวถือได้ว่าเป็นการสร้างความมั่นคงให้แก่คณะรัฐบาลหลวงพิบูลสงครามอย่างมาก

หากพิจารณาจากรายชื่อคณะรัฐมนตรีในรัฐบาลชุดหลวงพิบูลสงคราม พ.ศ. 2481 – 2487 พบว่ารัฐมนตรีส่วนใหญ่เป็นสมาชิกคณะราษฎรทั้งสิ้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ในคณะรัฐบาลของหลวง

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 170.

⁵⁸ เทียมจันทร์ อำแหง, "บทบาททางการเมืองและการปกครองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475 – 2487)," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 133-146.

รายชื่อคณะรัฐมนตรีในรัฐบาลหลวงพิบูลสงคราม ตั้งแต่วันที่ 16 ธันวาคม 2481- 6 มีนาคม 2485 ประกอบด้วย หลวงพิบูลสงคราม เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม และ มหาดไทย หลวงประดิษฐมนูธรรมเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ (จิตร ณ สงขลา) เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ พระเวษยันต์รังสฤษดิ์ (มณี มหาสันทนะ) เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรธิการ หลวงสินธุ์สงครามชัย เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ หลวงโกวิทอภัยวงศ์ (ควง อภัยวงศ์) เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงธรรมการ หลวงอดุลเดชจรัส (บัตร์ พึ่งพระคุณ) เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ (ถวัลย์ ธารี

พิบูลสงครามนี้เป็นคณะรัฐบาลของคณะราษฎรที่มีความมั่นคงอย่างแท้จริง การดำเนินการทางการเมืองดูจะมีความคิดเห็นสอดคล้องกันเป็นอย่างดี โดยเฉพาะเรื่องการเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส แต่ความคิดเห็นที่แตกแยกในกลุ่มของคณะราษฎรทางการเมืองภายในประเทศ จะปรากฏชัดเจนเมื่อเกิดสงครามมหาเอเซียบูรพา

ส่วนความเข้มแข็งของกองทัพนั้น เป็นผลมาจากรากฐานนับตั้งแต่เริ่มมีการปฏิรูปการทหารตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชประสงค์สำคัญเพื่อต้องการลดบทบาทอำนาจของขุนนางและการเพิ่มพระราชอำนาจ ทั้งยังเป็นการปฏิรูปประเทศให้เป็นรัฐสมัยใหม่หรือรัฐประชาชาติ ส่งผลให้เกิดกองทัพสมัยใหม่และทำให้มีทหารอาชีพเกิดขึ้นตั้งแต่นั้นมา

การจัดกองทัพสมัยใหม่ส่งผลต่อประเทศหลายประการ นับตั้งแต่เป็นสัญลักษณ์ของรัฐสมัยใหม่ ซึ่งจะต้องมีทหารประจำการใช้ป้องกันประเทศ ให้เกิดประสิทธิภาพในการสู้รบและเป็นการเพิ่มขีดความสามารถในการรบในยุคระบอบโลกที่มีความขัดแย้งสูง เพราะกองทัพสมัยใหม่มีนายทหารสำเร็จการศึกษาจากตะวันตก ทำให้มีรูปแบบการจัดทัพตามแบบตะวันตก ใช้ยุทธวิธีและอาวุธแบบตะวันตก นอกจากนี้ ทหารยังเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมืองภายในเพื่อสร้างความมั่นคงให้ประเทศ

ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 พระยาทรงสุรเดช มีนโยบายที่จะลดจำนวนนายทหารลงให้เหลือแต่นายทหารยศนายพันเอก เพื่อต้องการลดบทบาทและอำนาจของคณะเจ้า ซึ่งโดยทั่วไปแล้วเป็นนายทหารยศสูง ๆ แทบทั้งสิ้น จึงทำให้กองทัพมีขนาดเล็กลง⁵⁹ และอีกประการหนึ่งคือ สภาวะการณ์ของโลกในเวลานั้น ทุกชาติเชื่อมั่นในความสงบภายหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ซึ่งได้

สวัสดิ์) เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม พระบริภัณฑ์ยุทธกิจ (ภา เพียรเลิศ) เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐกิจ

รัฐมนตรีลอยอีก 15 คน คือ หลวงกาจสงคราม (เทียน เก่งระดมยิง) หลวงชำนาญนิติเกษตร (อุทัย แสงมณี) หลวงเชวงศักดิ์สงคราม (ช่วง ขวัญเขต) นายดิเรก ชัยนาม หลวงเดชสหกรณ์ (ม.ล.เดช สนิทวงศ์) นายด้วง ฬานุกรม หลวงนฤเบศร์มานิต (สงวน จุฑาเดมิย์) หลวงนาวาวิจิต (ผัน อำไกรวัลย์) ประยูร ภมรมนตรี หลวงพรหมโยธี (มังกร ผลโยธิน) หลวงวิจิตรวาทการ (วิจิตร วิจิตรวาทการ) ขุนสมาหารहितคดี (ไพบี โปรคุปต์) หลวงสุฤษฏียุทธศิลป์ (เพียร พิริยะโยธิน) หลวงสังวรยุทธกิจ (สังวรณ์ สุวรรณชีพ) และหลวงเสรีเริงฤทธิ์ (จรูญ รัตนกุล) ซึ่งรัฐบาลชุดนี้มีการเปลี่ยนแปลงอีกในเวลาต่อมา แต่ก็ยังคงมีสมาชิกคณะราษฎรเป็นส่วนข้างมาก ดูรายละเอียดใน สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 60 ปีคณะรัฐมนตรีไทย จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสครบรอบการสถาปนา 60 ปี 10 ธันวาคม 2535 (ม.ป.ท., 2535), หน้า 99 – 100.

⁵⁹ดูรายละเอียดใน สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, "การเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ต่อต้านรัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ.2491 – 2500)," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532).

จัดตั้งสันนิบาตชาติ (League of Nations) ขึ้นมา และเชื่อว่าสันนิบาตชาติจะสามารถสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในโลกได้ ชาติต่าง ๆ จึงไม่จำเป็นต้องมีกำลังกองทัพขนาดใหญ่ต่อไป

อย่างไรก็ตาม สันนิบาตชาติก็ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะชาติต่าง ๆ ไม่ได้ปฏิบัติตามข้อตกลง เช่น ญี่ปุ่นได้ยึดครองแมนจูเรีย ในปี พ.ศ. 2474 มุสโสลินี ทำลายสันนิบาตชาติในปี พ.ศ. 2478 ด้วยการรุกรานอิตาลีในเอธิโอเปีย

นอกจากนี้แคว้นสงครามโลกที่เริ่มเกิดขึ้นในภายหลังปี 2476 แล้ว ลัทธิฟาสซิสต์ดูจะมีบทบาทเด่นขึ้น ชาติที่มีบทบาทขึ้นมาได้แก่ อิตาลี ภายใต้การนำของมุสโสลินี เยอรมนี ภายใต้การนำของอดอล์ฟ ฮิตเลอร์ และญี่ปุ่นก็สามารถสร้างความเข้มแข็งทางทหารให้กับชาติของตนได้ ซึ่งทั้ง 3 ประเทศต่างมีนโยบายขยายอำนาจและอาณาเขตของประเทศให้ยิ่งใหญ่เป็นมหาอำนาจ โดยการสร้างกองทัพที่เข้มแข็ง การปกครองด้วยระบอบทหาร และการสร้างคนในชาติให้มีระเบียบวินัยเช่นทหาร⁶⁰

ภายใต้บริบทของความไม่มั่นคงในสภาวะสงครามของโลก รวมทั้งกระแสลัทธิฟาสซิสต์ที่แพร่ขยายไปทั่วโลก และภายใต้บริบทการเมืองภายในของประเทศไทย ที่จำเป็นต้องสร้างความมั่นคงให้แก่คณะรัฐบาล การพัฒนาทางด้านกองทัพ และการทหารจึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งของรัฐบาลไทย การปรับปรุงกองทัพได้เริ่มทำภายหลังการปราบกบฏบวรเดช และหลังการขึ้นมาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมของ หลวงพิบูลสงคราม ในปี พ.ศ. 2477 กองทัพได้รับการพัฒนาทั้ง 3 เหล่าทัพ มีการขยายกำลังกองทัพบก กองทัพเรือ และกองทัพอากาศ รวมทั้งการจัดตั้งยุวชนทหาร เพื่อส่งเสริมให้เยาวชนรักชาติ และเป็นกำลังของชาติในอนาคต

การพัฒนากองทัพ เห็นได้จากการดำเนินงาน ดังนี้

กองทัพบก ได้รับการพัฒนาอย่างมาก เช่น การเปิดโรงเรียนเสนาธิการทหารบกในปลายปี พ.ศ. 2476 นับเป็นครั้งแรกในสมัยประชาธิปไตย หลังจากที่ถูกทางการสังกเลิกเมื่อปี 2475⁶¹ และการเปิด “โรงเรียนเทคนิคมหารบก” ในเดือนพฤษภาคม 2477 เพื่อเปิดโอกาสให้นายทหารได้มีความรู้ในวิชาการทหารสมัยใหม่ ทั้งยังได้ส่งนายทหารไปศึกษาดูงานยังต่างประเทศ เช่น ประเทศญี่ปุ่น และประเทศในยุโรป⁶² นายทหารที่ถูกส่งไปดูงานหรือศึกษาต่างประเทศได้เป็นกำลังสำคัญของรัฐบาลในเวลาต่อมา ทั้งในเรื่องกรณีพิพาทกับอินโดจีนของฝรั่งเศสและในครั้งสงครามโลกครั้งที่ 2 เช่น นาย

⁶⁰ดูรายละเอียดใน ปรีชา ศรีวาลัย, สงครามโลกครั้งที่ 1 – 2 และสงครามเกาหลี, หน้า 86-87.

⁶¹เนตร เขมะโยธิน, ชีวิตนายพล (พระนคร: เกษมบรรณกิจ, 2510), หน้า 15

⁶²ชาญ อังคุโชติ (บรรณาธิการ), จอมพล ป. พิบูลสงคราม ครอบรอบ ศตวรรษ 14 กรกฎาคม 2540 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิจอมพล ป. พิบูลสงคราม และท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม, 2540), หน้า 13 – 25.

ร้อยโทเนตร เขมะโยธิน นายพันโทหลวงพรหมโยธี นายพันโทหลวงชาตินักรบ นายร้อยเอกสุรจิตร จารุเศรณี นายพันตรีประยูร ภมรมนตรี เป็นต้น⁶³

กองทัพเรือ ได้จัดสร้างเรือรบจำนวนมาก ทั้งเรือปืนหนัก ได้แก่ เรือหลวงธนบุรี และเรือหลวงศรีอยุธยา ที่สั่งจากประเทศญี่ปุ่น เรือสลุด เรือตอร์ปิโด และเรือดำน้ำ เป็นต้น ส่วนใหญ่สั่งจากญี่ปุ่นและอิตาลี โดยส่งนายทหารไปควบคุมการต่อเรือด้วย นอกจากนี้ ยังมีการจัดตั้งกองบินทหารเรือ สั่งซื้อเครื่องบินทะเล จากประเทศญี่ปุ่นในปี 2479 การจัดอัตราหมวดบินทะเลในปี พ.ศ.2480 การจัดตั้งกองพันนาวิกโยธินในปี พ.ศ.2476 และพัฒนามาเป็นกรมนาวิกโยธิน ในปีพ.ศ.2481⁶⁴

จะเห็นว่าประเทศไทยก่อนเกิดกรณีพิพาทกับอินโดจีนฝรั่งเศสนั้น กองทัพเรือมีการพัฒนาทั้งในด้านกำลังพลและยุทธโปกรณ์ตามแบบชาติตะวันตก ได้แก่ การปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียนนายเรือ เฉพาะวิชายุทธศาสตร์ ยุทธวิธี และวิชาเทคนิคต่าง ๆ รวมทั้งวิชาไฟฟ้าวิทยุ ศึกษายุทธวิธีทางยุทธศาสตร์ เพื่อฝึกนายทหารให้คุ้นเคยกับการวางแผนการรบ และสั่งการนำหน่วยเรือเข้ารบก่อนที่จะออกไปฝึกในทะเลจริงเพื่อทดสอบการใช้กำลังรบที่มีอยู่ตามแผนการสงคราม⁶⁵ รวมทั้งได้ปรับปรุงสถานีนายเรือที่สัดหีบเป็นฐานทัพเรือ จัดสร้างโรงเรียนนายเรือ สิ่งเหล่านี้นับได้ว่าเป็นการพัฒนากองทัพเรือให้ทันสมัย และเป็นที่ยึดหน้าชูตาของประเทศอย่างมาก⁶⁶

กองทัพอากาศ เดิมมีฐานะเป็นกรมทหารอากาศ ต่อมาได้รับการสถาปนาเป็นกองทัพอากาศ ในปีพ.ศ. 2480 สังกัดกระทรวงกลาโหม ได้จัดหาเครื่องบินรบเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ทั้งการจัดซื้อและสร้างขึ้นเอง โดยรัฐบาลเห็นความสำคัญในการพัฒนากำลังรบทางอากาศเป็นอย่างมาก⁶⁷

ยุวชนทหาร ตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2478 ขณะที่หลวงพิบูลสงครามเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม มีนายพันตรีประยูร ภมรมนตรี เป็นเจ้ากรมยุวชนทหาร โดยมีความมุ่งหมายที่จะฝึกอบรมยุวชนให้เป็นพลเมืองดีของชาติ และเป็นกำลังในอนาคตของประเทศทั้งในยามปรกติและในยามสงคราม⁶⁸ เป็นประจักษ์พยานอย่างหนึ่งของการเตรียมพร้อมในด้านกำลังทหารเพื่อการสงคราม จาก

⁶³เนตร เขมะโยธิน, ชีวิตนายพล, หน้า 16 – 17 และประยูร ภมรมนตรี, ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า, (กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2518), หน้า 345.

⁶⁴ชาญ อังคุโชนิต (บรรณธิการ), จอมพล ป. พิบูลสงคราม ครอบรอบ ศตวรรษ 14 กรกฎาคม 2540, หน้า 27-29.

⁶⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

⁶⁶ประยูร ภมรมนตรี, ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า, หน้า 346.

⁶⁷ยุวรัตน์ พันธุ์ยุรา, "กองทัพอากาศกับการเมืองไทย พ.ศ. 2480 – 2519," (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), หน้า 1 – 55.

⁶⁸รอง คยามานนท์, ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2520), หน้า 131.

สุนทรพจน์ของหลวงพิบูลสงคราม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมที่กล่าวแก่ทหารและยุวชนทหาร เมื่อวันที่ 31 มีนาคม 2479 เน้นถึงความจำเป็นที่ประเทศไทยต้องเร่งบำรุงสมรรถภาพกองทัพ หากประเทศไทยมีกำลังทหารเป็นที่เกรงอกเกรงใจของชาติอื่นแล้ว “จะไม่มีใครกล้ามาแก้งหรือมาคัดค้านในสิ่งที่ไทยจะทำ”⁶⁹ และ “การที่ข้าพเจ้าตั้งยุวชนทหารขึ้นเพื่ออบรมเยาวชนนั้น ก็โดยหวังว่า ในยามศึกสงคราม จะได้ให้เยาวชนเหล่านี้เป็นกำลังช่วยป้องกันบ้านเมืองที่รักยิ่งของเรา”⁷⁰

มีข้อที่น่าสังเกตว่าการดำเนินการปรับปรุงการทหารเหล่านี้ เป็นนโยบายของคณะรัฐบาลมาตั้งแต่หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองที่พยายามปลุกใจให้คนไทยมีน้ำใจเป็นทหาร และมีจุดมุ่งหมายสำคัญในการสนับสนุนให้กับระบอบการปกครองโดยสร้างฐานอำนาจให้กับรัฐบาล และจากการที่หลวงพิบูลสงครามให้ความสำคัญกับกิจการทหารอย่างมาก การปกครองในสมัยนี้จึงถูกเรียกขานว่า “ระบอบการปกครองเผด็จการทหาร”⁷¹

ในการตั้งยุวชนทหารของหลวงพิบูลสงครามนั้น ถูกมองว่า ต้องการเลียนแบบฮิตเลอร์ เพราะประสงค์จะเป็นผู้นำประเทศไทย⁷² และยังเป็นการสร้างฐานอำนาจเพื่อให้เป็นทรัพยากรทางการเมืองให้กับหลวงพิบูลสงคราม⁷³ แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นการกล่อมเกลายาวชนให้มีความคิด คติความเชื่อทางการเมืองในแนวเดียวกัน⁷⁴ ซึ่งความสำเร็จของการตั้งยุวชนทหารก็คือการมีส่วนร่วมในการเรียกร้องดินแดนคืน ดังจะเห็นได้ว่าการเดินขบวนสนับสนุนในการเรียกร้องดินแดนของนักเรียน นิสิตจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 8 ตุลาคม 2483 ซึ่งมีจำนวนถึง 3,000 คน และคนเหล่านี้ก็ได้สวมเครื่องแบบยุวชนทหารโดยพร้อมเพรียงกัน การเดินขบวนครั้งนี้กล่าวได้ว่า ได้รับการสนับสนุนจากทางทหารอย่างเต็มที่ “เพราะมีรถบรรทุกของทหารอำนวยความสะดวกแก่ผู้คนเดินขบวน”⁷⁵ เนื่องจากนายพันตรีประยูร ภมรมนตรี นั้นดำรงตำแหน่งทั้งเจ้ากรมยุวชนทหาร และดำรงตำแหน่งรองอธิการบดี

⁶⁹ สดใส ชันติวรพงศ์, “ประเทศไทยกับปัญหาอินโดจีนของฝรั่งเศส 1837 - 1847 (พ.ศ. 2480 - พ.ศ. 2490),” หน้า 95.

⁷⁰ สุรวุฒิ บัดไธสง, “อำนาจและทรัพยากรทางการเมือง ศึกษากรณี จอมพล ป.พิบูลสงคราม,” หน้า 34.

⁷¹ มานิตย์ นวลละอ, การเมืองไทยยุคสัญลักษณ์รัฐไทย (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตนพันธ์, 2540), หน้า 38.

⁷² รอง ศยามานนท์, ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ, หน้า 131.

⁷³ สุรวุฒิ บัดไธสง, “อำนาจและทรัพยากรทางการเมือง ศึกษากรณี จอมพล ป.พิบูลสงคราม,” หน้า 34.

⁷⁴ มานิต นวลละอ, การเมืองไทยยุคสัญลักษณ์รัฐไทย, หน้า 193.

⁷⁵ รอง ศยามานนท์, ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ, หน้า 139.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยด้วย โดยมีหลวงพิบูลสงครามเป็นอธิการบดี⁷⁶ ซึ่งผลของการเดินขบวนสนับสนุนรัฐบาลโดยนักเรียน นิสิต นักศึกษาที่เป็นยุวชนเหล่านี้เอง ที่เป็นพลังก่อให้เกิดกระแสการเรียกร้องดินแดน โดยในเวลาต่อมาได้มีประชาชนจำนวนมาก ทั่วทั้งประเทศที่ได้ร่วมเดินขบวนตามจังหวัดต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนรัฐบาลในการเรียกร้องดินแดนคืน

จะเห็นได้ว่าในช่วงเวลาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2476 – 2483 กองทัพไทยพัฒนาขึ้นอย่างไม่เคยเป็นมาก่อนทั้งกองทัพบก กองทัพเรือ และกองทัพอากาศ ที่ประกอบไปด้วยกำลังกองทัพที่เข้มแข็ง และอาวุธยุทธภัณฑ์ที่ทันสมัย ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสาเหตุหนึ่งที่ได้รับ ความสนใจจากประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาคนี้ โดยเฉพาะอินโดจีนของฝรั่งเศส ที่มองว่าประเทศไทยพยายามจะขยายอำนาจของตน⁷⁷ และจากการพัฒนา กำลังกองทัพทั้ง 3 เหล่าทัพนี้ ได้สร้างความมั่นใจให้แก่รัฐบาลและประชาชนเป็นอย่างยิ่งว่ามีความพร้อมรบอย่างสูง

หากพิจารณาว่าภายหลังที่มีการพัฒนากองทัพสมัยใหม่ มีเหตุการณ์ที่ได้แสดงให้เห็นผลงานภาพของกองทัพสมัยใหม่ เช่น การปราบปรามกบฏวรวเดช แต่การใช้กำลังกองทัพในครั้งนั้นเพื่อสร้างความสงบภายในประเทศเท่านั้น ส่วนกรณีเหตุการณ์พิพาทกับอินโดจีนของฝรั่งเศส นับว่าเป็นครั้งแรกที่กองทัพไทยได้แสดงแสนยานุภาพให้เป็นที่ประจักษ์แก่ชาวโลก จึงเป็นการช่วยสร้างความฮึกเหิมให้กับเหล่านายทหารในกองทัพที่จะเข้าสู่สงครามในครั้งนี ดังปรากฏว่าในการเดินทางไปสู่สมรภูมิมรบของเหล่านายทหารและพลทหาร "ทุกคนมีกำลังใจดีมาก ทุกคนหน้าตาชื่นบานและรื่นเริง เสียงไชโยให้ร้องดังสนั่นหวั่นไหว เขาเหล่านั้นเต็มใจจะไปรบเพื่อประเทศชาติโดยแท้จริง"⁷⁸

การก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งผู้นำประเทศของหลวงพิบูลสงคราม เมื่อปี พ.ศ.2481 และมีอำนาจในการปกครองประเทศอย่างมั่นคง ซึ่งเกิดขึ้นท่ามกลางกระแสความคิดแบบอำนาจเด็ดขาด ที่พัฒนาขึ้นมาจากปัจจัยทั้งภายในคือบทเรียนของรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา ที่ต้องลาออกเพราะแพ้มติในสภาถึง 3 ครั้ง และการกวาดล้างจับกุมปรับโทษทางการเมือง และปัจจัยภายนอกคือสถานการณ์ระหว่างประเทศอยู่ในกระแสการสร้างชาติด้วยระบอบฟาสซิสต์มีรากฐานอยู่ที่ลัทธินิยมและทหารนิยม ปัจจัยทั้งสองประการอิทธิพลอย่างมากต่อหลวงพิบูลสงคราม และกองทัพบกที่มุ่งจะสร้างชาติไทยขึ้นใหม่ ภายใต้ระบอบที่มีผู้นำอันเข้มแข็ง รวมทั้ง ก็ได้ทำให้รัฐบาลใหม่มีแนวโน้มที่จะใช้รูปแบบการ

⁷⁶ประยูร ภมรมนตรี, ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า, หน้า 376 -377.

⁷⁷B.J. Terwiel, A History of Modern Thailand 1767 – 1942 (Queensland: University of Queensland press, 1983), p.339.

⁷⁸เนตร เขมะโยธิน, ชีวิตนายพล, หน้า 71.

บริหารที่โน้มเอียงไปในทางเผด็จการในลักษณะของเผด็จการทหารมากขึ้น⁷⁹ ใช้นโยบายสร้างชาติ โดยการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับต่าง ๆ⁸⁰ ที่สนับสนุนความคิดชาตินิยม และนำไปสู่การเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส โดยได้รับการสนับสนุนอย่างกว้างขวางจากประชาชนทั่วประเทศ ซึ่งรัฐบาลและกองทัพในเวลานั้นก็พร้อมที่จะดำเนินตามอยู่แล้ว ในที่สุดรัฐบาลได้ดำเนินวิธีการต่าง ๆ ประเทศไทยสามารถได้ดินแดนบางส่วนกลับคืนมา ดังจะได้กล่าวถึงในบทต่อไป

⁷⁹ สุธาศัย ยิ้มประเสริฐ, “การเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ต่อต้านรัฐบาลสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2491 – 2500),” หน้า 17.

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.